مخزن العلوم

يعني

حصو

علم تصوف جو

از

افادات

حضرت قطب العارفين فخر الكاملين زيب و زينتِ مجدّدين

خواجه عبدالله جان المعروف به حضرت شاه آغا مجددي سرهندي

قدس سره

درگاه شريف ٽنڊو سائينداد، پوسٽ ٽنڊو محمد خان ـ ضلع حيدرآباد (سنڌ)

مطبوعه: اسماقيه پرنٽنگ پريس ڪراچي

سائز ٢٠ × ٣٠

سال طباعت سنه ١٣٩٧ھ / ١٩٧٧ع

تعداد هڪ هزار

دفعو پهريون

مقام طباعت

قيمت

ملڻ جا هنڌ

١ مولوي نور احمد سومرو بنگلو نمبر ١٦٣ گارڊن ويسٽ ڪراچي نمبر ٣

٢ 〃 〃 〃 پوسٽ ديهات تعلقه کنڊيارو ضلع نواب شاهه سنڌ

٣ جناب حضرت ماما ولي محمد صاحب سومرو ڪوارٽر نمبر ٦-١١ بيراج ڪالوني حيدرآباد سنڌ

٤ جناب فضيلت مآب قاري عبدالرحمٰن صاحب مدرس مدرسه مجدديه ميمڻ محله ٺٽو سنڌ

٥ عباسي ڪتب خانه جهونا مارڪيٽ ڪراچي شهر ٢

پيش لفظ

بِسۡمِ اللّٰهِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِيۡمِ

اَلۡحَمۡدُ لِلّٰهِ وَكَفٰى وَسَلَامٌ عَلٰى عِبَادِهِ الَّذِيۡنَ اصۡطَفٰى اَمَّا بَعۡدُ. ناظرين اڳيان عرض آهي ته هي رسالو "مخزن العلوم حصو علم تصوف جو" مسودو ڪيترا ڏينهن مون وٽ پيل هو، الله تعاليٰ جي مدد ۽ توفيق سان پنهنجي قلم سان لکي ڇپائي پڙهندڙن اڳيان پيش ڪيو ٿو وڃي. انهي نعمت جي شڪرانه ادا ڪرڻ ۾ منهنجي زبان عاجز آهي ؎

اگر بر رويد از تن صد زبانم ادائے شکر لطفش کے توانم

يعني جيڪڏهن مونکي سَو زبانون هجن، ته هن رب الله تعاليٰ جي ان نعمت جي شڪر ادا ڪرڻ جي طاقت نٿو رکي سگهان.

هن رساله ۾ تصوّف ۽ سلوڪ جا خاص مسئلا، پيري مريدي جا شرط، فقيري ۽ درويشي جي صحيح علامت جو بيان، حضرت امام ربّاني مجدّد الف ثاني قدس سرهٗ جي مڪتوبات شريف جي بعض عبارت جي تشريح، حضرت ميرزا مظهر جان جانان قُدّس سِرّهٗ جي هڪ بيت جو شرح ۽ ٻيا فائدا. حضرت قطب العارفين، فخر الكاملين زيب و زينت مجدّدين، قبله خواجه عبد الله جان المعروف به حضرت شاهه آغا ولد قطب دوران، حافظ القرآن حضرت خواجه محمد حسن جان قدس سرهما، پنهنجي مٺڙي ۽ سَولي سنڌي زبان ۾ فرمايا آهن جنهن جي لذت ۽ مٺاج هر علم دوست ۽ قدر شناس صاحب کي ضرور حاصل ٿيندي. قارئين حضرات جي خدمت ۾ گذارش آهي ته مون نڪمي عاجز جي حق ۾ دعا گهرن ته الله تعاليٰ جَلَّ شَانُهٗ مونکي اڃا زياده توفيق ۽ طاقت عطا فرمائي، جو حضرت صاحب مرحوم جي سڀ تصنيفات ڇپائي شايع ڪيان.

حضرت صاحب جن جي تصنيفات جو مختصر بيان

حضرت صاحبن جي تصنيفات، عربي، فارسي ۽ سنڌي زبان ۾ گهڻي آهي جيڪي منهنجي علم ۾ آهي سو بيان ڪيان ٿو.

عربي تصنيفات، هڪ رسالو "كَشۡفُ السُّتُوۡرِ عَنۡ اَسَامِي الۡاَيَّامِ وَالشُّهُوۡرِ" نالي ڇپيل آهي، جو راحة المخلصين ڪتاب سان شامل آهي. هن رساله ۾ اسلامي مهينن جا نالا، معنائون، وجه تسميه، ڪهڙا مذڪر آهن ڪهڙا مونث؟ ڪهڙا منصرف آهن ڪهڙا غير منصرف؟ هنن جو تثنيه ۽ جمع ڪيئن ڪجو، بيان ڪيو ويو آهي. ٻيو "شرح ڪافيه" حضرت صاحبزاده قبله آغا محمد سعيد جان مد ظله جي طالب علمي جي زمانه ۾ تصنيف فرمايو هو، ڪافيه جي آسان ڪرڻ لاءِ ڪافي آهي. ٽيون "تَعۡرِيۡفُ الۡاَمۡرَاضِ" علم طب ۾ لکيل آهي. هي ٻه پريان قلمي آهن ڇپيل نه آهن

"فارسي تصنيفات"، فارسي زبان ۾ ٻه ڪتاب سندن تصنيف ۽ تاليف آهي. "مونس المخلصين" سندن والدين بزرگوار جي سوانح حيات ۾ لکيل آهي. "برگ سبز" يعني نم جي وڻ جي فائدن ۾ لکيل آهي. "حفظ حديث" حديث جي انڪار ڪندڙن جي رد ۾ لکيل آهي. "انتخاب مڪتوبات" يعني حضرت امام رباني مجدد الف ثاني جي مڪتوبات شريف جي مڪتوبن کي اختصار سان بابن ۾ ترتيب وار ڪيو اٿن. مثلاً باب اول عقائد اهل السنة والجماعة، ٻيو باب مسائل فقهي ۾. باب ٽيون حقيقتن ۽ معرفتن ۾ باب چوٿون هدايتن ۽ نصيحتن ۾. "اربعين مڪتوبات" يعني چاليهه مڪتوب ترتيب وار خاص شاگردن جي پڙهائڻ ۽ ياد ڪرائڻ جي سهولت لاءِ گڏ ڪيا اٿن. "ڪلمه ستة ابيات" يعني عربي، فارسي، اردو، پشتو ۽ سنڌي زبان ۾ جيڪي شعر ڪين ياد هوا ترتيب ڏئي ڪتاب جي صورت ۾ لکيا آهن. "رساله توحيد وجودي و شهودي" يعني وحدت وجود ۽ وحدت شهود جي مسئلي جو تحقيق ۽ صوفياءِ ڪرام جي انهيءَ مسئلي ۾ اختلاف کي لفظي بيان فرمايو اٿن. "اَحْسَنُ الْوَسَائِلِ فِي تَحْقِيقِ الْمَسَائِلِ" سان شامل آهي. "تَعْرِيفُ الْاَمْرَاضِ" يعني هر هڪ مرض جو فرق بيان ڪيو اٿن. هن ڪتاب کان سواءِ باقي مٿيان ٻڌايل ڪتاب ڇپيل آهن عام طرح ملن ٿا.

"سنڌي تصنيفات"، "راحة القلوب" هي ڪتاب نهايت عجيب ۽ مقبول عام آهي. روحاني ۽ جسماني علاج جو مجموعو بيان آهي، مثلاً پهريون عنوان غمن جو علاج اعتقادي ۽ اخلاقي عملن سان. ٻيو عنوان غمن جو علاج حسن ظن سان. ٽيون عنوان غمن جو علاج صبر ۽ توڪل سان. چوٿون عنوان غمن جو علاج غذا ۽ دوا سان اهڙيءَ طرح عنوانن سان لکيل آهي. "راحة المخلصين" هن ڪتاب ۾ پنهنجي نني ڏاڏي جي زماني جي احوال تربيت ۽ تعليم، وعظ ۽ نصيحت ۽ علمي ذوق ۽ شوق جو بيان لکيو اٿن. "هداية الحج" هن ڪتاب ۾ فريضهٔ حج جي سڀني احڪامن ۽ مسئلن جي پوري تفصيل ۽ حرمين الشريفين جي آداب ۽ احترام جي حقيقت ۽ اتان جي سڀني مقدس مقامات جي تاريخي حالات تي ڪافي روشني وڌل آهي. اڄ تائين سنڌي زبان ۾ اهڙو مدلل ۽ مفصل ڪتاب ڪو به شايع نه ٿيو آهي، جنهن جي پڙهڻ سان تفصيلي حالات ٻڌڻ سان سفر حرمين شريفين جو به خلوص جذبو ۽ ڪمال اشتياق پيدا ٿئي. "اَلْاِرْشَادُ قصيدة بَانَتْ سُعَادُ" قصيدة بانت سعاد جو سنڌي ۾ مختصر شرح ۽ حل ترڪيب لکيل آهي. "مخزن العلوم، حصو علم ادب جو" هن ۾ ادبي ۽ علمي فائدا، رسم الخط جي غلطين ۽ غلط لفظن جي استعمال بابت تنبيه لکيل آهي. "مخزن العلوم، حصو علم قرأت جو" هن ۾ قرأت جا قاعدا ۽ قانون لکيل آهن ۽ ڪي خاص مسئلا قرأت جا لکيل آهن. مسئله ضاد ۽ ظا جو تحقيق ۽ وَلَا الضَّالِّيْنَ ظ سان پڙهڻ جي ڪري نماز جو فاسد ٿيڻ دليلن سان ثابت ڪيو اٿن. "مخزن العلوم، حصو علم فقه جو" هن ۾ عام ۽ خاص مسئلا فقه جا مثلاً ٽِڪن جي ٻول جو مسئلو، ريل گاڏي ۾ نماز پڙهڻ جو مسئلو، جنب ڏسڻ جو مسئلو، آخر ظهر جو مسئلو وغيره لکيل آهن. "مخزن العلوم، حصو علم طب جو" هن ۾ مجرب نسخا، طبيبن جا تورا ۽ ماپا ۽ تورن

۽ ماڻ جون نشانيون، اخلاط اربعه جو بيان ۽ طبي اصول بيان ڪيل آهن. ” مخزن العلوم، حصو علم حديث جو“ هن رسالي ۾ محدثن جي اصطلاح، حديثن جا قسم، حديثن جي ڪتابن جا نالا ۽ چاليهن حديثن جو شرح تفصيل سان ڪيل آهي. ” مخزن العلوم. حصو علم تعويذات جو “. هن ۾ طب جي ڪتابن جي ترتيب موجب علاج سر، علاجِ چشم ۽ علاجِ دندان، پيار ڏيارڻ جا تعويذ ڪيل آهن. ” اَحْسَنُ الْوَسَائِلِ فِيْ تَحْقِيْقِ الْمَسَائِلِ “. هن ۾ مختلف مسئلن جو تحقيق، مثلاً تحقيق مسئلہ بدعت، تحقيق مسئلہ بانگ ذڪر ۽ ڪن سوالن جا جواب ڪيل آهن. تاريخ سنڌ هي ڪتاب، پڇاڙي عمر ۾ وڏي محنت سان لکڻ فرمايو هو. حروف تهجي جي ترتيب سان اڳين بزرگن ۽ پنهنجن همعصرن، خصوصاً سنڌ جي بزرگن جا احوال لکيل آهي. ان ڪتاب جي مقدمه ۾ ” تاريخي غلطيون “ جي عنوان سان نهايت عجيب ۽ دل پسند مضمون تحقيق سان لکيل آهي. ” سوانح حيات حضرت امام ابوحنيفه رضي الله تعالیٰ عنه “. هي ڪتاب حضرت امام ابوحنيفه رضي الله تعالیٰ عنه جي فضائل ۽ ڪمالات، زهد ۽ تقوىٰ جي بيان ۾ تفصيل سان لکيل آهي.

— هنن ڪتابن مان پهريان چار حضرت صاحبن پنهنجي خرچ سان ڇپرايا هوا. ۳ ناياب ٿي ويا آهن مخزن العلوم حصو علم حديث ۽ علم تعويذات ۽ ٻيا ٻه ڪتاب قلمي پيل آهن. اڃا تائين نه ڇپيا آهن. باقي ڪتاب مون حضرت صاحبن جي حڪم موجب پنهنجي خرچ سان ڇپرايا هوا. مخزن العلوم، حصو علم ادب، علم قرأت علم فقه ۽ اَحْسَنُ الْوَسَائِلِ فِيْ تَحْقِيْقِ الْمَسَائِلِ، سندن حياتي مبارڪ ۾ ڇپرايا هوا ۽ سندن وصال بعد مخزن العلوم حصو علم طب جو ڪي ڇپرايو هو ۽ هاڻي ٻيو ڀيرو رسالو ڪي ڇپرائي رهيو آهيان. هي ڪتاب مون وٽان ملي سگهندا.

— هن رسالي جي ڪتابت ۽ طباعت بعد راحة القلوب جي لکڻ ۽ ڇپائڻ جو پڪو ارادو آهي. ان سان مخزن العلوم حصو علم تعويذات کي شامل ڪرڻ جو خيال آهي ان شاء الله تعالیٰ مون کي ان نيڪ خيال ۾ ڪامياب فرمائي. آمين

— حضرت صاحبن جو علمي مذاق، سندن سهڻين صفتن ۽ موچارين عادتن جو بيان، نسب مبارڪ تعليم، تربيت، ولادت ۽ وفات جا احوال رسالي مخزن العلوم حصو علم طب جي شروع ۾ تفصيل سان بيان ڪيو ويو آهي. فَمَنْ شَآءَ التَّفْصِيْلَ فَلْيَرْجِعْ اِلَيْهَا.

ڪتبه احقر العباد نور احمد عفا عنه الصمد

سومرو نسباً نقشبندي مشرباً

بنگلو نمبر ۱۶۳ گارڊن ويسٽ ڪراچي نمبر ۳

تاريخ ۹ رجب المرجب سنه ۱۳۹۷ھ مطابق ۲ جون سنه ۱۹۷۷ع روز اربع

فهرست مضامين مخزن العلوم حصو علم تصوّف وسلوڪ

مضمون	صفحو	مضمون	صفحو
پيش لفظ	٣	مراقبھ ۽ محاسبھ	٢٤
علم تصوّف وسلوڪ	٧	نماز ۾ وسوسن پوڻ ۽ حضور قلب لاءِ علاج	٢٥
تصوّف	٩	وسوسه ع١	٢٥
تصوّف ۽ سلوڪ جا مسئلا	٩	وسوسه ع٢	٢٥
شجره مشائخ نقشبنديھ	١١	وسوسه ع٣	٢٦
پيري مريدي	١٤	وسوسه ع٤	٢٦
حڪايات العلماء	١٥	وسوسه ع٥	٢٦
حضرت مجددؒ ۽ جهانگير	١٦	وسوسه ع٦	٢٧
حضرت امام ربّاني جي قول جي تشريح	١٨	وسوسه ع٧	٢٧
شرح بيت ميرزا مظهر جان جاناںؒ	١٩	وسوسه ع٨	٢٧
علامات فقيري	٢٠	وسوسه ع٩	٢٨
سالڪن سعادتمندن سان پرڻي ڳالهيون	٢١	وسوسه ع١٠	٢٩
نڪته نادره	٢٣	شيخ عبدالخالق غجدواني	٣٠
روزه ۾ گناه ڪرڻ	٢٣	ترتيب دعا ليلة النصف من شعبان	٣١
آداب پيري ومريدي	٢٤		

نوٽ:- عربي ۽ فارسي کان ناواقف حضرات جي سهولت لاءِ فارسي شعر ۽ عبارت جو ترجمه حضرت فيض درجت قبله آغا الحاج ابراهيم جان سرهندي مجددي مدظله العالي بامحاوره سنڌي ۾ ڪرايو ويو آهي جو حاشيي ۾ لکيو ويندو.

مخزن العلوم
حصو
علم تصوّف جو

علم تصوّف ۽ سلوڪ

بِسۡمِ اللّٰهِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِيۡمِ ؕ

نحمده ونصلي ونسلم

خدا در انتظار حمد ما نيست ❊ محمدؐ چشم بر راهِ ثنا نيست [1]

محمدؐ حامدِ حمدِ خدا بس ❊ خدا مدحِ خوانِ مصطفٰےؐ بس [2]

مناجاتے اگر خواہی بیان کرد ❊ بہ بیتے ہم توان اکتفا کرد [3]

محمدؐ از تو می خواہم خدا را ❊ خدایا از تو حبِّ مصطفٰےؐ را [4]

لشيخ المشائخ ميرزا مظهر جانجانان قدس سره فلله دره وعلى الله اجره من حسن قوله وبلاغة كلامه

[5] هتي هڪ ٻي حديث شريف اوهان کي ٻڌايون ٿا، جيڪا صحيح بخاريءَ ۾ آهي - پاڪ پيغمبر عليه الصلواة والسلام جن فرمايو آهي ته ٻه ڪلمات ٻان تي اگرچه خفيف آهن، يعني هلڪا ۽ ٿورا آهن مگر خدا تعاليٰ کي وڌيڪ پيارا ۽ ميزان ۾ تمام ڳرا ۽ ڀاري آهن. ” سُبۡحَانَ اللّٰهِ وَبِحَمۡدِهٖ سُبۡحَانَ اللّٰهِ الۡعَظِيۡمِ وَبِحَمۡدِهٖ “ اوهان کي گهرجي ته خدا تعاليٰ جي حمد ۽ ثنا لاءِ هميشه اها تسبيح پڙهو. جيڪا پاڪ رسول ڪريم عليه الصلواة والسلام ٻڌائي آهي ۽ اُمت کي پڙهڻ لاءِ هدايت فرمائي آهي، جيڪا قيامت جي ڏينهن اوهان جي نامهٔ اعمال کي ڳرو ڪندي ۽ پڙهڻ ۾ به سولي آهي. ڏسو اسانجو پيارو پيغمبر رسولِ خدا صلی الله عليه وسلم پنهنجي اُمت تي ڪيترو نه مشفق ۽ مهربان هوا. عبادتون ۽ وظيفا اهڙا ڏسيندا هوا جن جو ثواب گهڻو هجي ۽ پڙهڻ ۾ به سولا هجن ته جيئن هن کي (اُمت کي) تڪليف نه ٿئي.

---

[1] خدا (پاڪ) اسان جي تعريف جو محتاج يا ضرورتمند نه آهي. نڪي محمد صلی الله عليه وسلم کي اسان جي ثنا جو انتظار آهي.

[2] خدا پاڪ جي تعريف ڪرڻ لاءِ محمد صلی الله عليه وسلم جهڙو حامد (حمد ڪندڙ) ئي بس آهي ۽ جيئن مصطفٰيؐ جي مدح لاءِ پاڻ خدا پاڪ مدح ڪندڙ بس آهي.

[3] جيڪڏهن خدا پاڪ سان مناجات ۽ دعا ڪرڻي آهي ته توهان هڪ بيت تي به ڪفايت ڪري سگهو ٿا.

[4] اي محمد (صلی الله عليه وسلم)! توکان آئون خدا گهري رهيو آهيان. اي خدا! توکان آئون مصطفٰيؐ جي محبت جو طالب آهيان.

[5] هي رباعي مشائخن جي مرشد مرزا مظهر جان جانان قدس سره جي چيل آهي. الله (تعاليٰ) کيس خير عطا ڪري ۽ سندس ڪلام جي سونهن ۽ بلاغت جو خدا تعاليٰ وٽ اجر آهي.

— روايت آهي ته هڪڙي ڏينهن اُمّ المؤمنين بي بي جويريه سويري گهر ۾ ويهي پٿرين تي تسبيح پڙهڻ شروع ڪئي پاڻ سويرا ڪنهن ڪم سان ٻاهر نڪري ويا ۽ وري جڏهن ٻن پهرن جو گهر موٽي آيا ته ڏٺائون ته بي بي صاحبه اها ويٺي ختم پئي ڪري، پاڻ فرمايائون ته آئون توکي اهڙو وظيفو ٻڌايان، جيڪو پڙهڻ ۾ ٿورو مگر ثواب ۾ زياده هجي، اهو هي آهي "سُبْحَانَ اللهِ وَبِحَمْدِهٖ عَدَدَ خَلْقِهٖ وَرِضَاءَ نَفْسِهٖ وَزِنَةَ عَرْشِهٖ وَمِدَادَ كَلِمَاتِهٖ۔"

— حضرت عبدالله بن عمرؓ روايت ٿو ڪري ته مون هڪڙي ڏينهن حضور انور عليه الصلوٰة والسلام جي خدمت ۾ عرض ڪيو ته يارسول الله! آئون جوان ۽ طاقت وارو آهيان ۽ عبادت ڪرڻ جو به ڏاڍو شوق اٿم، مونکي اجازت ڏيو ته آئون سڄي رات پيو عبادت ڪريان، پاڻ فرمايائون ته نه، مون عرض ڪيو ته اڌ رات جي موڪل ڏيو، پاڻ فرمايائون ته نه. پوءِ وري مون عرض ڪيو ته ٽين پتي رات جي موڪل ڏيو، پاڻ فرمايائون ته چڱو ٽين پتي رات جي عبادت ڪر. حضرت عبدالله بن عمر رضي الله تعاليٰ عنهما جڏهن پيرسن ٿيا ته چوڻ لڳا ته آئون هاڻي پوڙهو ٿيو آهيان ۽ بدن ۾ ڪمزور ٿيو آهيان. هاڻي ته ٽين پتي رات جي به مون لاءِ ڳري ٿي پئي آهي پر ان وقت يعني جوانيءَ ۾ مون نه ٿي سمجهيو ۽ خواهه مخواهه گهڻي بيهڻ تي زور پئي ڏنم. هاڻي مون تي پنهنجي ڪم عقلي ظاهر ٿي آهي.

— مطلب ته مشائخ طريقت جا حڪيم آهن. ماڻهن کي دوا جو اندازو وزن ڏسي ٿا ڏين، جيڪو انهن جي طاقت ۽ طبيعت موافق هجي ۽ هو برداشت ڪري سگهن. هي نڪتو به اوهين ياد رکندا ته "اَحَبُّ الْاَعْمَالِ اِلَى اللهِ اَدْوَمُهٗ" يعني خدا تعاليٰ وٽ اهو عمل محبوب ۽ پسنديده آهي جو هميشه ڪندو رهجي. ٻه ٽي ڏينهن عمل گهڻو ڪجي پوءِ ڇڏجي تنهن کان بهتر آهي ته ٿورو عمل ڪجي ۽ هميشه ڪندو رهجي. مثلاً ڪي راتيون اوهين سڄي سڄي رات جاڳو ۽ قرآن شريف جو روز ختمون پورو ڪيو تنهن کان بهتر آهي ته ٿورو جاڳو، هڪڙو سيپارو روز پڙهو.

— حديث شريف ۾ آيو آهي ته خدا تعاليٰ اوهان جي عمل کان ملول ۽ بيزار نه ٿو ٿئي جيسين اوهين پاڻ ملول ۽ بيزار نه ٿيو. جڏهن اوهان عمل ۽ عبادت کان ٿڪجي پوندا ته ملول ٿي ويندا ته پوءِ اهو عمل اوهان جو خدا تعاليٰ کي پسند نه آهي ۽ درگاهِ الاهيءَ ۾ قابل قبول نه آهي.

— آئون پاڻ مخلصن کي زياده وظيفا ۽ دعائون نه ڏيندو آهيان. مون کي ڏسڻ ۽ چوڻ ۾ ڪا تڪليف نه آهي، فقط زبان سان چوندس ته چاليهه ڀيرا سورة يٰسٓ پڙهو، چاليهه دفعا سورة مُزَّمِّلُ پڙهو، هزار ڀيرا قُلْ هُوَ اللهُ پڙهو، ليڪن پڙهڻ واري کي جيڪا تڪليف ٿيندي، سا هن کي خبر پوندي. تنهن کان سواءِ ٻين ضروري ڪمن، ڪسب حلال، نان و نفقهٔ عيال کان محروم رهجي ويندو ۽ سڄو ڏينهن وظيفن پڙهڻ ۾ صرف ٿي ويندو، سو پوءِ خلافِ قانونِ فطرت جي هن جي روزي رزق ڪيئن ڪشاده ٿيندي. پورهيو نه ڪري، واپار نه ڪري، ٻني نه ڪري، رڳو وظيفا سان ڪيئن رزق روزي ملي. اين خيال است و محال است و جنون

گر توکل ميکني در کار کن کار کن پس تکيه بر جبار کن

تصوف

له تصوف جو لفظ صوف مان نڪتل آهي، صوف عربيءَ ۾ اُن يعني پشم کي چوندا آهن. اڳين زماني ۾ صوفي مشائخ جو لباس اڪثر ڪري اُن جو هوندو هو. تنهن ڪري هنن ۾ صوفي نالو پئجي ويو. ڪن چيو آهي ته صوفي منسوب اصحاب صفه ڏانهن آهي. ڪن چيو آهي ته صفاءِ باطن جي ڪري صوفي چئجي ٿو، مگر لغت جي قاعدن موجب اهي ٻئي قول صحيح نه آهن ڇو ته صوفيءَ جو باب ٻيو، صفه ۽ صفا جو باب ٻيو آهي. باقي اصطلاح صوفين ۾ صوفيءَ جون تعريفون گهڻيون ڪيون ويون آهن. هر ڪنهن بزرگ پنهنجي پنهنجي مشرب ۽ مذاق موجب تعريف ڪئي آهي. ڏسو. نفحات الانس مولانا جاميؒ ۾ ۽ ڪشف المحجوب سيد عليؒ هجويريءَ ۾

تصوف ۽ سلوڪ جا مسئلا

هڪڙي ڏينهن لاڙڪاڻي ۾ منهنجي منزل هئي، شام جو ماستر علي خان ابڙو (جو پڙهيل ۽ فهميدو ماڻهو آهي ۽ ڪيترن سنڌي ڪتابن جو مصنف آهي) ملاقات لاءِ آيو ۽ واجبي گفت و شنيد بعد چيائين، آءٌ توهان کان تصوف جي مسئلن تحقيقات لاءِ اوهان کان پڇان ٿو ۽ نه مناظري لاءِ، اجازت ڏيو ته پڇان. مون چيو ته بالڪل خوشيءَ سان اجازت آهي. اسان کي جي ڪم پئي اهو آهي. چيائين ته مشائخ طريقت ۽ صوفياءِ ڪرام مريدن کي جيڪي ذڪر اذڪار ڏسيندا آهن ۽ مراقبا ڪرائيندا آهن، تن جو اصل ۽ بنياد ڪٿڙو آهي؟ حديثن ۾ صحابه ڪرام جي وقت ۾ ته اهو نمونو ڪونه هيو، تڏهين ان کي بدعت چئجي. مون چيو اوهان ڪٿان ٿا چئو ته اهو طريقو ان وقت ڪونه هيو بلڪ جيئن طريقن جو سلسلو به انهن اصحابن سڳورن تائين پهچي ٿو ۽ حضرت رسول ڪريم صلي الله عليه وسلم تائين پهچندو آهي. انهن سڀني جو سلسلو مون کي ياد نه آهي، باقي پنهنجي طريقه نقشبنديه جو سلسلو سڄو نام بنام ياد آهي. ڪٿو مس قلم، هن وقت کان وٺي حضرت صديق اڪبرؓ تائين (چوڏهن سؤ سالن تائين) مشائخن ۽ پيران طريقت جا نالا لکندو وڃ. آءٌ اوهان کي پتا ٻڌائيندو ٿو وڃان. اهي مشائخ به اهڙا مشهور معروف آهن، جو سندن حالات، فضل ۽ ڪمال، حق طلبي ۽ خدا پرستي جا سڀئي ڪتابن ۾ لکيل آهي ۽ سندن مقبره ۽ تاريخ وفات پڻ معلوم آهي. ليڪن حديث جي راوين جا ايترا واضح حالات تواتر سان معلوم نه آهن جيتري قدر هنن مشائخن جا اڄ ڏينهن تائين موجود آهن، جنهن محققن حديث جو سلسلو نام بنام حضور اڪرم عليه الصلواة والسلام تائين پهچايو آهي. پوءِ اوهين ڪيئن ٿا چئو ته سلسلو طريقت جو پهتل نه آهي. اها ته اوهانجي ناواقفيت آهي ۽ حقيقت جي برخلاف آهي. هاڻي باقي طريقه تعليم و تعلم ۾ ڪجهه فرق ٿيو آهي، جو اهو حصول مقصد لاءِ ضروري آهي ۽ ان کي بدعت چوڻ جائز نه آهي

له توڪل ڪرڻ چاهين ٿو ته عمر توڪل ڪر (يعني بيڪار ويهي توڪل نه ڪر)، ڪم ڪر پوءِ پروردگار تي ڀروسو ڪر

يلوّنا يَلِ لُحْڪمُ التَاڪِلِ جڏهن ٻارن کي ڏرهي هٽ ۾ ٿي الف، ب، ت پڙهائيندا آهيون ۽ چوندا آهيون، هيءُ ڏس هيءُ اهو، هو ڏانهن نه نهار. آڙيءَ آڳر رکي ۽ چئو الف خالي ٻ هيٺ نقطو حالانڪ اهو طريقو پڙهڻ، پڙهائڻ جو ڪونه هيو نه اصحابن سڳورن ڏرهي پڙهي پڙهائي هئي مگر هائي اهو ان تي فرض آهي ته ان طريقي سان پڙهو پڙهايو ڇو ته فرض تعليم قرآن ان تي موقوف آهي. بغير ان جي فرض ادائي نٿي سگهي.

ٻيو مثال حج جو آهي. حج ڪرڻ فرض آهي. هائي ڪو چوي ته آءٌ نه ٻيڙي جهاز ۾ سفر ڪندس نه هوائي جهاز ۾ آگبوٽ نه مائي والڳ ان جي قاعدن وٺندس ته يقيناً هائي اهو شخص حج ادائي کان محروم رهجي ويندو.

ٽيون مثال، جهاد جو، جيڪڏهن بادشاهه اسلام چوي ته اسان ڪفارن سان جهاد تيرن ۽ تلوارن سان ڪنداسون ۽ بندوقون، توبون استعمال نه ڪنداسون. يقيناً مسلمانن جو لشڪر تباهه ٿي ويندو ۽ ڪفار غلبو ڪري ويندا ۽ مسلمانن کي شڪست فاش اچي ويندي.

حق هڪڙي ڀي تمام ضروري ۽ مفيد ڳالهه اوهانکي ٻڌايون ٿا جنهن سان گهڻن مسئلن جو جواب ۽ حل ٿي سگهي ٿو. اهاهي آهي ته هر ڪي ۽ سڀ بدعتون حرام ۽ ممنوع نه آهن. ڪي بدعتون فرض آهن، ڪي واجب، ڪي سنت، ڪي حرام، ڪي مڪروه ۽ ڪي مباح. مثلاً سينيمائون ۽ ٻيا لهو ۽ لعب جا اسباب ناجائز آهن. جيڪا بدعت اسلام جي مخالف نه هجي اها اسلامي احڪامن جي بجا آوري لاءِ ضروري هجي ته اها علي حسب المراتب فرض آهي يا واجب يا سنت

مطلب ته بدعت جون ٻه معنائون آهن، هڪڙي بدعت شرعي، ٻي بدعت لغوي. بدعت شرعي شرعاً ممنوع آهي جنهن لاءِ آيو آهي ته كُلُّ بِدْعَةٍ ضَلَالَةٌ وَكُلُّ ضَلَالَةٍ فِي النَّارِ. بدعت شرعي جي تعريف پڇي حديث شريف ۾ آيل آهي: مَنْ اَحْدَثَ فِي اَمْرِنَا هٰذَا مَا لَيْسَ مِنْهُ فَهُوَ رَدٌّ. مَا لَيْسَ مِنْهُ جي معنيٰ، جيڪا بدعت شرعي اصولن جي برخلاف هجي ـــــ سڀ شيون جيڪي حضور اڪرم عليه الصلواة والسلام کان پوءِ پيدا ٿيون آهن سي سڀ حرام ۽ ممنوع نه آهن. مثلاً ريل گاڏي، موٽر جي سواري، تار، ٽپال، ڇاپخانه، مدرسه وغيره وغيره سڀ مباحات جي قسمن مان آهن بلڪ منجهان قاعدن موجب ڪي فرض آهن ته ڪي واجب آهن.

هن مسئلہ جا دليل دلائل ٻين ڪتابن ۾ پڻ مذڪور آهن اسين هت فقط اوهان کي مختصر اصل مسئلہ جي فتويٰ ٻڌايون ٿا. هي ٻيو ڏڍ قاعدو ٻڌاڻ ڪو ته: "اَلْاَصْلُ فِي الْاَشْيَاءِ عِنْدَنَا الْحِلُّ وَالْاِبَاحَةُ". يعني اسان وٽ سڀني شين ۾ حلال هجڻ ۽ جائز هجڻ آهي، ان ڪري جيسين ڪا نص شرعي هن جي حرمت ۽ ناجائز هجڻ تي نه آئي آهي تيسين پنهنجي اصل تي هونداسون. اسان کي ڪنهن ٻئي دليل جي ضرورت ئي ڪا نه آهي. جيڪو مدعي حرمت ۽ عدم جواز جو هجي اهو بار ثبوت جو ان تي آهي ۽ نه اسان تي آهي. حرمت ۽ عدم جواز جو حڪم ڏيڻ، منصب شارع عليه الصلواة والسلام جو آهي. مونکي ۽ اوهانکي اختيار نه آهي ته پنهنجي طرفان ۽ پنهنجي راءِ سان ڪو حڪم ڪريون ۽ ڪنهن شئي کي

نلجائز ۽ حرام ڪري ٿا انهن لاءِ اسان کي نص شارع جو ڏيکاريو يا قول مجتهد جو، جنهن جا اسين مقلد آهيون باقي مولوي صاحبان کهڙا به وڏا عالم هجن، چاهي ديوبندي هجن يا بريلوي هجن. انهن جو رايو يا انهن جو ڄاڻايل قول اسان لاءِ حجت نه آهي. اسين مقلد ڪنهن جا؟ امام صاحب ابو حنيفه رحه جا آهيون نه ڪه مولوي صاحبن جا. اسين امام شافعي جهڙي مجتهد عالم جي به تقليد نه ٿا ڪريون، پوءِ ٻين جي تقليد ڪيئن ڪنداسون. جيڪي اسان جهڙا مُقلد آهن ۽ نه مجتهد. "وَهُمْ رِجَالٌ وَنَحْنُ رِجَالٌ" [1]

[2] متين مسئلي جي شڪ شبهه لاءِ هي شافي ۽ ڪافي جواب آهي ته جڏهن قرآن شريف ۾ بار بار ذڪر جو حڪم آيل آهي. جيئن نماز، روزن لاءِ احڪام قطعي نازل ٿيل آهن تيئن ڪثرت ذڪر لاءِ به فرمان خداوندي نازل ٿيل آهن. وَاذْكُرُوا اللّٰهَ كَثِيْرًا لَّعَلَّكُمْ تُفْلِحُوْنَ ٥ وَلَذِكْرُ اللّٰهِ اَكْبَرُ ٥ اَلَا بِذِكْرِ اللّٰهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوْبُ ٥ الآية [3]

[4] او هان کي خبر آهي ته خداوندي احڪامن جي اطاعت ۽ تعميل جهڙي اصحابن ڪئي آهي تهڙي ٻئي ڪنهن به ڪانه ڪئي آهي. هاڻي او هين مون کي ٻڌايو ته هن قطعي حڪم الاهي جي تعميل هنن ڪئي آهي يا نه؟ هي عقل ۾ اچي ٿو ته هنن نماز، روزا، هجرت ۽ جهاد سڀ ڪم ڪيا ۽ باقي ذڪر جي فرضيت تي ڪانه ڪئي. اِنَّ هٰذَا لَشَيْءٌ عُجَابٌ ٥ [5]

شجره مشائخ نقشبنديه

[6] اگرچه بعضي حضرات ته جانالاهن ڪتاب ۾ ٻين جاين تي لکيو ويو آهن، مگر سلسلي کي متصل قائم رکڻ لاءِ هن مناجات ۾ وري به لکجن ٿا. هي شجره دعائن سان هن فقير اڳي نظم ڪري جدا ڇپايو شايع ٿيو آهي، مگر شايد ڪن مخلصن کي اهو نه مليو هجي تنهن ڪري هن ڪتاب ۾ هيٺ اچي.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

١	[7] حمد اول ۾ چوان رَبُّ الْعُلٰى جي واسطي	شڪر بيحد خالق ارض وسما جي واسطي
٢	پوءِ چوان دل جان سان لک صلواتون ۽ سلام	سيد الڪونين ختم الانبياء جي واسطي [8]
٣	ڪر ڪرم مون تي خدا يا مصطفيٰ جي واسطي	حضرت صديق اڪبر باصفا جي واسطي [9]
٤	رک سلامت دين ۽ ايمان منهنجو اي خدا	حضرت سلمان فارس پارسا جي واسطي [10]
٥	نيڪ ڪر قسمت اسان جي ۽ سعادت ڪر نصيب	حضرت قاسم امام الاتقيا جي واسطي [11]

---

[1] هو مرد آهن ۽ اسان به مرد آهيون. [2] [illegible] [3] ذڪر ڪندا رهو [illegible] ته [illegible] سورة احزاب رڪوع [illegible] سورة [illegible] [5] هُوَ الْاَوَّلُ وَالْاٰخِرُ وَالظَّاهِرُ وَالْبَاطِنُ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيْمٌ ٥ [7] سرور ڪائنات محمد مصطفيٰ صلي الله عليه وسلم وفات [illegible] مدينه شريف ۾ مادهٔ تاريخ لفظ [illegible] [8] حضرت ابوبڪر صديق رضي الله تعاليٰ عنه خليفهٔ اول وفات [illegible] مادهٔ تاريخ لفظ [illegible] [9] حضرت سلمان فارسي وڏا صحابي آهي عمر [illegible] وفات [illegible] [10] وڏو محدث ۽ فقيه هو. وفات [illegible] مدينه شريف ۾ مادهٔ تاريخ حق

٦ صادقن سان حشر ڪر منهنجو الٰه العالمين — جعفر صادق امام الاوليا جي واسطي
٧ ڪر نه ياد ڪا دين ۽ ايمان اسانجو باليقين — بايزيد بوسطامي پيشوا جي واسطي
٨ بوالحسن سو خارقاني شهر جو ساڪن هيو — صاحب ڪشف و ڪرامت مقتدا جي واسطي
٩ حضرت شه بوعلي عالي حسب عالي نسب — صاحب علم و عمل نور الهدىٰ جي واسطي
١٠ حسن ظاهر حسن باطن شيخ يوسف کي هيو — ذي اساڪي حسن ۾ اُن مَه لقا جي واسطي
١١ عبد خالق غجدواني هو امام العارفين — خلق جو رهبر ٿيو خاصو خدا جي واسطي
١٢ معرفت منهنجي عطا ڪر ۽ محبت ڪر نصيب — پير ڪامل عارف راهِ هدىٰ جي واسطي
١٣ نيڪ بختي ڪر عطا ۽ عاقبت محمود ڪر — حضرت محمود شاهِ اصفيا جي واسطي
١٤ سلسله جو پير ڪامل هو علي رامِيتني — حضرت بابا سماسي باصفا جي واسطي
١٥ پير پيرن جو وڏو هو سيد مير ڪلال — ڪم ڪند و ڪنيز ڪو هو ٻي ريا جي واسطي
١٦ نقش بند نقشبند ان هو بهاءالدين ولي — تنهن ڪيو روشن طريقو هي خدا جي واسطي
١٧ دل ۾ ذڪر حق جو چرچو جاري هر روز و شب — حضرت يعقوب چرخي پيشوا جي واسطي
١٨ بند نفس و قيد شيطان کان ڪر آزاد ڪر — خواجه احرار شاهِ بي ريا جي واسطي
١٩ زهد ۽ تقوىٰ طهارت علم ۽ حلم و حيا — زاهد و درويش خواجه امڪنا جي واسطي
٢٠ ڪر بقا بالله شاها موصوف فاني غير کان — شيخ عبدالباقي باقي بقا جي واسطي

[1] حضرت امام جعفر صادق مشهور ١٢ امامن مان ڇهون امام آهي وفات ١٤٨ سنه مدينه شريف ۾. [2] شيخ بايزيد بسطامي سلطان العارفين طيفور بن عيسىٰ طريقه نقشبنديه جو پيشوا هو. خواجه نقشبند کان اڳ نقشبندي طريقو طيفوريه هو وفات ٢٦١ سنه شهر بسطام ۾ آهي.
[3] شيخ ابوالحسن علي بن جعفر وفات ٤٢٥ سنه هجري شهر خرقان ۾ آهي. [4] شيخ ابو علي فضيل بن محمد وفات ٤٧٧ سنه هجري مزار شريف طوس ۾ آهي.
[5] شيخ يوسف ابو يعقوب همداني وفات ٥٣٥ سنه هرات ۾ آهي. [6] شيخ عبدالخالق غجدواني علائقه بخارا وفات ٥٧٥ سنه هجري.
[7] خواجه محمد عارف وفات موضع ريوگر علائقه بخارا وفات ٦١٥ سنه هجري. [8] خواجه محمود انجير فغنوي موضع انجير فغنه تابع بخارا وفات ...
[9] خواجه علي راميتني وفات در موضع سماسي ٧٢١ سنه هجري. [10] خواجه بابا سماسي وفات در قريه سماس علائقه بخارا ٧٥٥ سنه هجري.
[11] خواجه سيد مير ڪلال مزار شريف قصبه سوخار ۾ وفات ٧٧٢ سنه هجري.
[12] حضرت سيدنا نقشبند بهاءالدين بخاري وفات ٧٩١ سنه هجري. خواجه حافظ شيرازي سند سن تاريخ چئي آهي.
بهاءالدين احمد طاب مثواه، امام سنت و شيخ طريقت ـ ماده تاريخ (قرب طاعت)
[13] وفات ٨٥١ سنه هجري ماده تاريخ شمس الهدايت ـ مزار شريف هرات جي پاسي هلفتو ۾ آهي.
[14] حضرت خواجه عبيدالله احرار فاروقي پير مرشد مولانا جامي جو جنهن جي تعريف ۾ چيو آهيس. "جو فقر اندر قبائي شاهي آمد ـ بتدبير عبيد اللهي آمد"
وفات ٨٩٥ سنه هجري مزار شريف سمرقند ۾ آهي. [15] خواجه محمد زاهد وفات ٩٣٦ سنه هجري موضع وخش ۾ ماده تاريخ فيض الهي.
[16] خواجه درويش محمد ڀاڻيجو ماما محمد زاهد جو مريد هو ـ وفات ٩٧٠ سنه هجري مزار شريف اسفرار ۾ ماده تاريخ "مست عشق" آهي.
[17] خواجه امڪنه ولد خواجه درويش محمد ـ نالو سندس محمد آهي ۽ امڪنه شهر جو نالو آهي وفات ١٠٠٨ سنه هجري ۾ آهي.
[18] حضرت خواجه باقي بالله عرف خواجه بيرنگ ـ مزار شريف دهلي ۾ آهي وفات ١٠١٢ سنه هجري.

٢١ جنهن ڪيو روشن شريعت ۽ طريقت جو ڏيو	تنهن مجدد الف ثاني[1] مقتدا جي واسطي
٢٢ ڏي اسان کي ٻالاهي تون گناهن کان پناه	خواجهءِ معصوم[2] اول حق نما جي واسطي
٢٣ رنگ اسان کي دين ۽ ايمان جو ڏي اي خدا	صبغة الله[3] شاه بي رنگ ورنا جي واسطي
٢٤ شاه اسماعيل[4] جو هو صاحب تقوىٰ عجيب	جنهن ڪئي قربان جان تنهن جانفدا جي واسطي
٢٥ خواجهءِ معصوم[5] ثاني شه غلام محمد[6] ولي	صاحب فيض وڪرامت باصفا جي واسطي
٢٦ دل اسانجي صاف ڪر ۽ زنگ ظلمت دور ڪر	شه صفي الله[7] امام الاصفيا جي واسطي
٢٧ شاه فضل الله[8] جو ٿيو فيض جاري سنڌ ۾	فضل ڪر يارب اسان تي اولياءُ جي واسطي
٢٨ حضرت شه عبد قيوم[9] هو انهن جو جانشين	صاحب علم وعمل فيض هدىٰ جي واسطي
٢٩ حضرت شه عبد الرحمٰن[10] هو سراج الاوليا	آفتاب معرفت نور الهدىٰ جي واسطي
٣٠ هو ٻيو پير اسانجو مخلصن تي مهربان	حضرت خواجه حسن[11] جان رهنما جي واسطي
٣١ هي ترن پيرن وليّن کي الله العالمين	تنهنجي در تي ميڙ آندم التجا جي واسطي
٣٢ آهيان بيڪار ۽ بدڪار ڏاڍو ڏي عمل	ڪو نه ڪيو ڪو مون عمل خالص خدا جي واسطي
٣٣ نفس پرور بي اثر ڪاهل ڪمينو آهيان	ڏي مون کي توفيق تون حمد و ثنا جي واسطي
٣٤ نااميد ٿي ڪا مڪر اي شاه آقا شاد ره	فضل هن جو آهي دافع هر بلا جي واسطي
٣٥ سڀ مرادون پوريون ڪر ۽ دعائون مستجاب	تنهنجي رحمت آهي واسع هر گدا جي واسطي
٣٦ اهل ۽ اولاد اسانجو شاد رک آباد رک	اهل بيت مصطفىٰ خير الورىٰ جي واسطي
٣٧ پرده رک يارب اسانجو ننگ ۽ ناموس پڻ	فاطمه بنت النبي خير النسا جي واسطي

[1] امام رباني مجدد الف ثاني شيخ احمد فاروقي سرهندي. مزار شريف سرهند ۾. وفات ١٠٣٤ھ هجري.
[2] خواجه محمد معصوم ولد حضرت مجدد، مشهور بعروة الوثقىٰ، مزار سرهند ۾ حضرت مجدد جي قبه کان ٻاهر اوڀر ۾ آهي جنهن ۾ [illegible] فرزندن جون قبرون آهن. وفات ١٠٧٩ هجري. [3] خواجه صبغة الله ولد خواجه محمد معصوم وفات ١١٢٢ هجري. [4] شاه اسماعيل ولد صبغة الله وفات ١١٣٦ هجري سرهند شريف ۾. جتان سندس قبر آهي. [5] خواجه غلام محمد معصوم ولد خواجه محمد اسماعيل معروف به معصوم ثاني ملقب به قطب الاقطاب وفات ١١٩٦ سرهند شريف ۾ ٿي. والد شاه اسماعيل سان گڏ تنهن جي قبه ۾ سندس تربت آهي.
[6] شاه غلام محمد ولد حضرت شاه غلام محمد معصوم، معروف حضرت جي، مزار شريف شهر پشاور ۾. وفات غره شوال ١١٧٧ هجري.
[7] خواجه صفي الله ڪابلي، مشهور "بقيوم جهان" وفات ١٢١٢ هجري، بندر "حُدَيْدَهْ" ملڪ يمن (حج جي سفر) ۾ آهي.
[8] شاه فضل الله ولد حضرت غوث بي قندهاري. وفات ١٢٣٥ هجري. مزار شريف شهر قندهار مقبره حضرت جي صاحب ۾ آهي.
[9] حضرت خواجه عبد القيوم ولد حضرت شاه فضل الله وفات ١٢٧١ هجري مزار شريف [illegible] ۾ واجد جي مقبره.
[10] حضرت خواجه عبد الرحمٰن ولد خواجه عبد القيوم وفات ١٣١٥ ده قريه ٽکر مزار شريف گنج جبل جي دامن ۾ درياءَ سنڌ جي ڪناري تي حيدرآباد سنڌ کان ٢٨ ميل ڏکڻ طرف. [11] حضرت خواجه محمد حسن جان ولد خواجه عبد الرحمٰن وفات ٿي ۽ سائين دم تاريخ ٢ رجب المرجب ١٣٥٥ هجري مزار شريف گنج جبل ۾ پنهنجي والد شريف جي پهلو ۾.

٣٨ سڀ مريدن مخلصن کي رک سلامت اي خدا — غازين بن روحين وڪربلا جي واسطي

٣٩ آفتون سڀ دور ڪر ۽ گهر سندن معمور ڪر — ۽ دل سندن مسرور ڪر حمزه شاهه جي واسطي

٤٠ مشڪلات آسان ڪر ۽ دشمنن کان ڏي پناهه — حُرمتِ شيرِ خدا مشڪل ڪشا جي واسطي

تمت

٢٦ رجب المرجب سنه ١٣٨٤ھ

پيري مريدي

سوال:- هن وقت شرائط پيري مريدي مجاز پيرن ۾ آهن نه مريدن ۾ آهن پوءِ اهڙي پيري مريدي مان ڪهڙو فائدو؟

جواب:- اوهان جو اهو خيال صحيح آهي ته هن زماني ۾ نه اهڙا پير (شيخ شبلي ۽ جنيد بغدادي جهڙا[1]) آهن ۽ نه اهڙا مريد آهن. آئون پاڻ ان خيال جو آهيان. مگر ائين نه آهي ته ان خيال جي ڪري، طريقو پيري مريدي جو صفا ڇڏي ڏيو. اهو خيال صحيح آهي تنهن جي معنيٰ رڳو ايترو آهي ته مطابق حال جي آهي. اهو مطلب نه آهي ته ان تي عمل ڪريو ۽ ان تي فتويٰ ڪريو. فتويٰ ۽ عمل ان تي ڪيو، جيڪو خيال، مطابق قاعده جي هجي ۽ مطابق شريعت جي هجي. هڪ قاعدو آهي ته "مَا لَا يُدْرَكُ كُلُّهُ لَا يُتْرَكُ كُلُّهُ" يعني جيڪا شيءِ ڪامل مڪمل نه ملي ته جيتري قدر ملي سگهي اُها ڪي ولوءِ سڀ کي ڇڏي نه ڏيو. مثلاً اوهان کي بک آهي، پوءِ پُلاءُ اوهان کي نه ٿو ملي سگهي ته رُکي سُکي ماني کائي به پيٽ ڀريو جيڪڏهن پوءِ پُلاءُ جي لالچ ۾ رُکي نه کائيندؤ ته بک مرندؤ ۽ شربت روح افزا نٿو ملي ته دلي جو ٿڌو پاڻي پي ڍُڪ ڀريو.

ٻيو مثال ته جيڪو بيمار هجي ۽ چوي ته هينئر حڪيم اجمل خان ۽ علوي خان جهڙا حڪيم ڪونه آهن تنهن ڪري آئون ٻين حڪيمن کان علاج ڪونه ڪرائيندس ته اهو شخص جلدي ئي قبر داخل ٿيندو [illegible]

شريعت جو حڪم آهي ته پاڻي نه هجي ته تيمم ڪري نماز پڙهو. "وَعِنْدَ عَدَمِ الْمَاءِ التَّيَمُّمُ جَائِزٌ"[1] ۽ طب جو به قاعدو آهي ته جي اصل دوا هٿ نه اچي ته ان جو بدل استعمال ڪجي. هن وقت جي مشائخن کي اوهين هن جو بدل ڪري سمجهو ۽ تيمم وانگي سمجهو.

عالمن جي فتويٰ خاص هن جزئي ۾ اسين عن قريب لکون ٿا. هتي اول هن خدشه جو دفع ڪريون ٿا ته اوهانجو هي خيال ته "پوءِ پيري مريدي ۾ فائدو ڪهڙو؟"، سو بالڪل غلط آهي تنهن جا ٻه دليل ۽ سبب آهن. هڪ وڏو فائدو هي آهي ته مشائخ ڪرام اولياء ڪاملين پنهنجي مريدن کي (سلسله ۾ داخل ٿيڻ کي) وڏيون بشارتون ڏنيون آهن. انهن بشارتن جا اوهين مستحق ٿيندا. مثلاً حضرت امام رباني قدس سره کي هي بشارت مليل آهي "غَفَرْتُ لَكَ وَلِمَنْ تَوَسَّلَ بِكَ بِوَاسِطَةٍ أَوْ بِغَيْرِ وَاسِطَةٍ إِلَى يَوْمِ الْقِيٰمَةِ"[2] حضرت خواجه نقشبند فرمايو آهي،

---

[1] يعني پاڻي جي نه هجڻ وقت تيمم جائز آهي. [2] يعني تحقيق توکي بخشيم ۽ تنهنجي مريدن کي، خواه بغير واسطه خواه بواسطه هجن ۽ جيڪي به قيامت تائين تنهنجي طريقه ۾ داخل ٿيندا.

"وهرکه داخل طریقهٔ ما شود تا ایمان نبرد از دنیا نرود"[1] ۽ حضرت پيرِ دستگير غوث الثقلين محي الدين شيخ عبد القادر جيلاني ته پنهنجي مريدن کي اهڙين بشارتن ۽ دلداريون ڏنيون آهن جو قصيده "سقاني الحب" سڄو ان باب ۾ چيو اٿن، جا اهڙين بشارتن ۾ داخل ٿيڻ کو تور وفات ۽ تور سعادت مندي آهي.

مُرِيْدِيْ لَا تَخَفْ اَللّٰهُ رَبِّيْ عَطَانِيْ رِفْعَةً نِلْتُ الْمَعَالِيْ[2]
مُرِيْدِيْ هِمْ وَطِبْ وَاشْطَحْ وَغَنِّ وَافْعَلْ مَاتَشَاءُ فَالْاِسْمُ عَالِ[3] (از قصيدهٔ غوثيه)

—هن مضمون ۾ هڪڙي مولوي صاحب مون کي ڏاڍو چڱو مثال ٻڌايو. چيائين، ڏسو! سائين ريل گاڏي جي انجڻ سان ٽي گاڏا، فرسٽ ڪلاس، سيڪنڊ ڪلاس جا الڳ آهن جن ۾ وڏا ماڻهو راحت ۽ آرام سان سفر ڪري رهيا آهن ۽ ٻيا ٿرڊ ڪلاس جا پڻ ٽي گاڏا الڳ آهن مگر جڏهن ته سڀ هڪڙي زنجير ۾ ٻڌل آهن تڏهن جتي اهي فرسٽ ڪلاس وارا پهچن ٿا اتي اسان جهڙا غريب ٿرڊ وارا به پهچي وڃن ٿا.

—رئيس مرحوم خان بهادر حاجي غلام محمد خان اسراڻي زميندار لاڙڪاڻه اڳي لاهوري پارٽي جي صحبت ۾ شيعه ٿي ويو هو. پوءِ جڏهن اسانجي حضرت قبله گاه صاحب جن جو مريد ٿيو ۽ اهل تشيع جي صحبت ۽ سنگت کان پاڻ بيزار ٿي ويو. هڪڙي ڏينهن ڪنهن مجلس ۾ اتفاقاً پاڻ ۾ مليا، قديمي دوستن کيس طعنو هڻي چيو ته، خان بهادر تو هان پيرن سڳورن جا مريد ٿي ڪهڙو فائدو ۽ فيض پرايو؟ چيائين ها ٺهو مون به وڏو فيض ۽ فائدو حاصل ڪيا. هڪ ته اول نماز جو پابند نه هوس ڪڏهن پڙهندو هوس ڪڏهن نه پڙهندو هوس. هاڻي متقي پابند نماز روزي جو ٿيو آهيان. ٻيو ته شيعن جي مذهب کان جيڪي پاڪ صاف سني ٿيو آهيان آل اصحاب جو سچو محب ٿيو آهيان الخ وغيره.

حكايات العلماء ۾ مولانا اشرف علي ٿانوي نقل ڪيو آهي ته هڪڙو شخص شيعه مذهب جو مولانا وٽ مريد ٿيڻ لاءِ آيو ماڻهن چيس ته مولانا سخت سني، حنفي آهي. تو کي مريد نه ڪندو ڪني ويو پاڻ وٽ اچڻ به ڪونه ڏيندو. هن چيو، خير آءٌ ته ارادو ڪري پري کان آيو آهيان، عرض ته ڪري ڏسان پوءِ ڪئي منهنجي قسمت تنهن وجي پنهنجو احوال خدمت ۾ عرض ڪيو ۽ چيائين ته "سائين آءٌ آهيان مذهب جو شيعه. مذهب پنهنجو ڪونه مٽائيندس، پوءِ اوهانجي مرضي مريد ڪيو يا نه ڪيو". مولانا فرمايو پوءِ ڇا آهي ٻي تنهنجو مذهب شيعه هجي آءٌ توکي فقط اهو ذڪر ۽ وظيفو ڏسيندس جو سنين ۽ شيعن وٽ ساڳيو آهي. ٻي تون پنهنجي مذهب تي رهه مولانا هن کي مريد ڪيو ۽ ڪلمه تهليل جو ذڪر ڏسيو. هو ڏاڍو خوش ٿيو. اڃا هڪ هفته به نه گذريو ته هو تشيع کان توبه تائب ٿي پڪو سني بڻيو.

---

[1] يعني: جيڪو شخص اسانجي طريقه ۾ داخل ٿيندو، دنيا مان ايمان کانسواءِ لاڏاڻو نه ڪندو ۽ رضيه سندس ايمان تي خاتمه ٿيندو.

[2] يعني: اي منهنجا مريد، الله تعاليٰ جي عشق ۾ سرشار ٿي خوش رهه ڪي خوف، الله تعاليٰ جمعه ڪاٿيندو ۽ جيڪو جو تخفو ڪهڙو پوءِ ته منهنجو نالو وڏو آهي.

[3] يعني: اي! منهنجا مريد ڪنهن کان نه ڊڄ الله تعاليٰ منهنجو رب آهي جنهن مونکي مٿاهين عطا ڪئي، جنهنڪري آءٌ مٿاهين درجي کي پهتو آهيان.

ته سوا رسولِ خدا صلي الله عليه ڪافرن ۽ مشرڪن کي ڪلمه پڙهائي مسلمان ڪيو. اسين پڻ مسلمان گنهگارن کي ڪلمو پڙهائي سچو مسلمان ڪريون.

متاب اي پارسا روئ از گنهگار ⁘ به بخشايندگي در وے نظر ڪن [1]
اگر من ناجوان مردم بکردار ⁘ تو بر من چون جوان مردان گذر ڪن [2]

ته ڪي آئون پاڻ ان خيال جو هوس ۽ اهڙن ماڻهن جي مريد ڪرڻ کان پرهيز ڪندو هوس، پر ۽ جڏهن مشائخ ڪرام ۽ بزرگان دين جو طريق عمل ڏٺم ۽ انهن جا اقوال معلوم ڪيم، جي مون کان هزار ڀيرا زياده تقوىٰ دار هئا، خصوصًا پنهنجي والد صاحب جي حڪم جي تعميل ڪندي ۽ هائي اهو خيال بدلايو اٿم ۽ عام و خاص جيڪو به طالب اچي ٿو تنهن کي طريقه ۾ داخل ڪندو آهيان ۽ هن فتوىٰ تي عمل ڪندو آهيان جا ڪتاب "دستور العلماء" ۾ سيد ميرڪ شاه نقشبندي پنهنجي ڏاڏي قدوة العارفين سيد عنايت الله شاه کان نقل ڪئي آهي. وَهُوَ هٰذا.

"مريد کردن عوام الناس همين قدر ميدانم که اينها امر ارادات را از جمله فرائض ميدانند اگر در صورت رجوع آوردن اينها مريد نکنم به فقرائے ديگر که اکثر در اين زمانه مبتدع و فساق اند رفته مريد خواهند شد و مرتکب با فعال قبيح خواهند گرديد و آن افعال را مستحسن بلکه عبادت خواهند دانست و کافر خواهند شد و برهمون اعتقاد خواهند مرد العياذ بالله تعالىٰ منها و در صورت ارادت از ما اگر توفيق اشتغال با وامر و اجتناب از نواهي نخواهند يافت بارے آن را معصيت خواهند دانست و از دائره اسلام نه خواهند برآمد اين قدر هم غنيمت ست انتهىٰ بلفظه [3]

از کتاب دستور العلماء صفحه ١٩١ مطبوعه دائرة المعارف حيدرآباد دکن

حضرت مجدد ۽ جهانگير

ته پنهنجا پڙناڻا عاشق الله نيندي مون کي پنهنجو هڪڙو اڳوڻو مضمون نڪيل هٿ آيو، جو گم ٿي وڃڻ جي خوف کان هتي نقل ڪريان ٿو. وَهُوَ هٰذا. "هن وقت اسان وٽ ڪن علم ۽ فضيلت وارن دوستن کان هڪ سوال پيش آيو. هن سوال کي هن پنهنجي خيال موجب وڏي اهميت ڏني ۽ ڏاڍو مشڪل نظر آيو ته جو جهانگير بادشاه پنهنجي تزڪ ۾ حضرت مجدد جي شان اقدس ۾ ڪي سخت بي ادبي جا الفاظ لکيا آهن ۽ ڪن ڪي سال قلعه گواليار ۾ قيد نظربند ڪيو آهي. ڪي هن سوال جي جواب ۾ چون ٿا ته اهي اکر جهانگير خود نه لکيا آهن بلڪ سندس منشي جي گستاخي ڪيل آهي. ڪي وري چون ٿا ته حضرت جن جي نظربند ڪرڻ کان پوءِ هو ڏاڍو پشيمان ٿيو ۽ توبه تائب ٿي سندن معتقد بڻيو وغيره وغيره.

---

[1] اي پرهيزگار، گنهگار کان مُنهن نه موڙ، هن کي بخشش ڪر، ڪ جيڪڏهن منهنجا عمل چڱا ناهن ته به مون سان چڱن وانگر برتاءُ ڪر.
[2] يعني، عوام الناس جي مريد ٿيڻ بابت ايترو ڄاڻان ٿو ته اهي عوام الناس مريد ٿيڻ کي فرض ٿا ڄاڻن پوءِ جيڪڏهن اسان هنن کي مريد نه ڪيو ته هو زماني جي بدعتين ۽ فاسقن جا مريد ٿيندا ۽ انهن فاسقن جهڙا ٿي ويندا. فقط افعال پاڻ به ڪندا پر انهن بد فعلن کي چڱو به سمجهندا ۽ انهي عقيدي تي مرندا. اسان جي مريد ٿيڻ واري صورت ۾ جيڪڏهن پرهيزگار نه ٿيا ته به گناهن کي گناهه سمجهندا ۽ اهڙي طرح ڪفر کان بچيل رهندا ۽ ايترو به غنيمت. اهـ
[3] هنن جي ڪفر جي حالت ۾ مرندا.

مون عرض ڪيو ته سائين هن سوال جي ڪا اهميت ڪانه آهي ۽ نه اهڙين ضعيف روايتن سان (جي خوش عقيدگيءَ کان پيدا ٿيليون آهن) اسين جهانگير جي خوش عقيدگي ثابت ڪرڻ ۽ سندس توبه تائب ٿيڻ لاءِ ڪوشش نه ٿا ڪريون - اسين قبول ٿا ڪريون ته جهانگير خود پنهنجي ناپاڪ هٿن سان اهي ڪر ڪيا آهن ۽ قبول ڪندي اسين ته هو آخر تائين مخالف دشمن ۽ بد عقيده ئي رهيو ته ٿيو ڇا؟ - هڪڙي شرابي ڪبابي شخص پنهنجي سياسي اغراض جي ڪري حضرت مجدد کي نظر بند ڪيو ۽ ڪي سال قيد ۾ رکيو ۽ سندن شان ۾ بي ادبيون ڪيون ته گويا شد ته هن سان حضرت مجدد جي شان اقدس کي ڪهڙو ڌڪو لڳو - هن مخالفت ۽ عداوت جي ڪري ته پاڻ سندن شان ارفع ۽ اعليٰ ٿيو سندن درجا بلند ٿيا - سُنَّتُ الله روزِ ازل کان انهن ئي جاري آهي ته پنهنجن پيارن بندن خاص دوستن تي سخت ۾ سخت تڪليفون آڻيندو آهي ۽ انهي طريقه سان سندن درجا ته هان ڪندو آهي. اَشَدُّ النَّاسِ بَلَاءً اَلْاَنْبِيَاءُ ثُمَّ الْاَمْثَلُ فَالْاَمْثَلُ - [1]

جيڪڏهن هي مصيبتون ۽ تڪليفون مٿن نه اچن ها! ته اسان کي تعجب ٿئي ها ۽ هن جي جواب اسين حيران ٿيون ها! ته اهڙي ولي ڪامل، متبع سُنَّت تي ڇو دنيا ۾ تڪليفون نه آيون ۽ امتحان ۾ پاس نه ڪيو ويا

سوا صحابن سڳورن تي، خلفاء راشدين تي ۽ امام حسن حسين تي ڪهڙيون نه سخت مصيبتون ۽ سخت تڪليفون بادشاهن ڪان ظالم دشمنن ڪان آيون آهن جن جي فقط تصور ڪرڻ سان ئي بدن ڪانبڻ لڳي وڃي ٿو ۽ عقل حيران ٿيو وڃي - اسان جي امام ابوحنيفه ته منصور عباسي جي قيد خانه ۾ وفات ڪئي ۽ ظالمن هن کي ڇهڪ ڪٽي عذاب ڏيندا هوا - امام احمد بن حنبل ۽ امام مالڪ سان دشمن ڇا ڪيو - امام بخاري کي پنهنجي ملڪ مان نيڪالي ڏني وئي - امام غزالي ۽ شيخ محي الدين ابن العربي تي ته ڪفر جون فتوائون لڳايون ويون شاه ولي الله دهلوي جون نجف خان گورنر دهليءَ جي آڱريون ڪپائي ڇڏيون ته جيئن اڳتي تصنيف تاليف جو ڪم نه ڪري سگهي — حضرت مجدد کي جهانگير قيد ڪيو ته ڇا ٿيو، اها صفت ته لازمي ۽ ضروري هئي جا قدرت جي طرفان کين حاصل ٿي - اهو ڏاج جو اولياءُ جو فخر ۽ سرتاج آهي تهن کان حضرت مجدد ڪيئن خالي رهي -

تا نه سوزي در تنورے چون خليل ــ کے بيابي نصرت از رب جليل [2]

---

[1] يعني، سڀني ماڻهن مان سخت آزمائش الله تعالیٰ جي طرفان نبين سڳورن تي ٿيندي آهي. پوءِ درجه بدرجه نبين سڳورن سان مشابهت رکندڙن تي، سي اولياءِ امت ۽ علماءِ رباني آهن.

[2] يعني، جيستائين حضرت خليل الله وانگر تنور ۾ نه سڙندين، تيستائين رب جي مدد جو ڪيئن حقدار ٿيندين

حضرت امام رباني جي قول جي تشريح

پاڻ مڪتوبات شريف ۾ لکيو اٿن ته خدا تعاليٰ ڪمال ظهور ڪري مخفي آهي ۽ الله تعاليٰ نهايت قرب جي ڪري بعيد آهي. قرب هن جو بعد ۾ آهي ۽ ظهور هن جو خفا ۾ آهي.

هاڻي سوال پيدا ٿو ٿئي ته قرب ۽ بعد، ظهور ۽ خفا. پاڻ ۾ ضد آهن، ضدن جو پاڻ ۾ اجتماع محال آهي. سو ڪيئن ٿيندو جو شيءِ قريب به هجي ۽ بعيد به هجي، ظاهر به هجي ۽ مخفي به هجي.

جواب. اول اسين تشبيهي جواب ڏيون ٿا اوهانجو شڪ شبهو تضاد جو دفع ڪريون ٿا. پوءِ تحقيقي جواب ڏينداسون.

ڏسو انسان جي اکين ۾ روشنائي نور بصارت جو آهي جنهن سان اسين سڀ شيون ڏسون ٿا بلڪ چنڊ تارا اڃا ڪي ڪمال ظهور ۾ آهن اهي به انسان جي نور نظر تي موقوف آهن. اکين ۾ نور نظر جو نه هجي ته اهي شيون ڏسڻ ۾ ڪو نه اينديون. مگر اهو نور نظر جو، جو پاڻ ظاهر آهي ۽ ٻين شين کي ظاهر ڪندڙ آهي، اهو انسان کان مخفي آهي اسين ان کي بالڪل ڏسي نه ٿا سگهون. اهو ڪهڙي شيءِ آهي، ڪهڙو رنگ آهيس، ڪهڙي بوءِ آهيس. اکين مان ڪا شيءِ نڪري ٿي ۽ شيءِ تي وڃي لڳي ٿي. تڏهين انسان کي محسوس ٿئي ٿو. يا آئيني وانگر ان شيءِ جو عڪس اسانجي اکين تي پوي ٿو تڏهن ڪري شيءِ انسان کي ڏسڻ ۾ اچي ٿي، اهي ٻئي قول حڪماءُ جا آهن. مگر ڪو قطعي فيصلو اڃ تائين ڪري نه سگهيا آهن ته روئيت ڇا آهي ۽ ڪيئن ٿئي ٿي. اهڙي ظاهر مظهر شيءِ حقيقت ۾ انسان کان مخفي آهي.

قرب ۽ بعد جو مثال، ڏسو روح يعني ساهه اسانجي بدن جي رڳ رڳ ۾ ۽ وار وار ۾ جاري ۽ ساري آهي ۽ هر شيءِ کان اسانکي نزديڪ ۽ ويجهو ۽ قريب تر آهي، مگر اسين هن کي نه ڏسي سگهون ٿا نه هٿ لائي سگهون ٿا نه آواز پهچائي سگهون ٿا. جو ته نظر ۽ آواز انسان جو اتي ڪم ڪري ٿو جتي پهچي سگهي ٿو. مثلاً اسانجي نظر ۽ اسانجو آواز ميل ڪن پنڌ تي پهچي سگهي ٿو پر جيڪڏهن ويهه ميل پري آهي ته نه اتي اسانجو آواز ٿو پهچي نه اسانجي نظر ٿي پهچي. تڏهن معلوم ٿيو ته اسانجو روح باوجود نهايت قريب هجڻ جي نهايت بعيد به آهي.

تحقيقي جواب، هي آهي ته هي تضاد مخلوقات جي ذات يا صفات ۾ جيڪو اوهين محسوس ڪريو ٿا سو ته اسانجي نسبت واسطي آهي نه خالق الخلق ۽ مالڪ الملڪ جي نسبت واسطي.

الله تعاليٰ جي قدرت اڳيان ڪا شيءِ محال ۽ ناممڪن نه آهي. اهو خالق جنهن پاڻيءَ کي باهه سان روشنائي کي اوندهه سان تضاد پيدا ڪيو آهي، سو هر طرح قادر آهي جو هن جي وچ ۾ اتحاد ۽ ائتلاف پيدا ڪري

آنڪه لطفِ خويش را اظهار ڪرد ∴ بر خليلش نار را گلزار ڪرد [١]

سنه اسان جي ان خيال جي تائيد حضرت علي شاه ڪَرَّمَ اللّٰهُ وَجْهَهٗ جي قول سان ٿئي ٿي، جو فرمائي ٿو۔ عَرَفْتُ رَبِّيْ بِجَمْعِ الْاَضْدَادِ ۔ [٢]

سنه منطقي نقطه نظر سان انهيءَ جواب هي آهي ته تضاد ۾ ٨ وحدتون شرط آهن۔

در تناقض هشت وحدت شرط دان ∴ وحدتِ موضوع محمول و مڪان

وحدتِ شرط و اضافت جزو ڪل ∴ قوت و فعل است در آخر زمان [٣] [٤]

سنه معنائن ۾ جي تفاوت هوندو ته تناقض ڪونه ٿيندو۔ مثلاً ڪو شخص چوي ٿو، زَيْدٌ اَسَدٌ، مجازي معنيٰ سان ته صحيح آهي ۽ ساڳئي وقت چوي ٿو، زَيْدٌ لَيْسَ بِاَسَدٍ، يعني حقيقي معنيٰ سان ته به صحيح آهي۔ اهڙي طرح قريب چوڻ حقيقي معنيٰ سان صحيح آهي ۽ وري ساڳئي وقت بعيد چئبو باعتبار مجازي معنيٰ جي۔ يعني بعيد آهي شان ۾، رحمت ۾ جاه وجلال ۾ فهم و ادراڪ ۾ ته صحيح آهي ڪو تناقض ڪو تضاد ڪونه آهي۔

شرح بيت مرزا مظهر جان جانان قُدِّسَ سِرُّهٗ

سنه هن بيت جي شرح هن ڪري نڪان ٿو ته هن جي ضمن ۾ بيا اصطلاحات صوفي سمجهڻ ۾ اچن ا

بر نماز و روزه و بر سوز و ساز خود مناز ∴ مظهر ا دور از حقيقت بر نماز خود مناز [٥] نياز

سنه جاڻڻ گهرجي ته دنيا ۾ هر شيءِ جو هڪ ظاهر آهي ٻيو باطن جنهن کي حقيقت شيءِ جي چئبو آهي۔ انهيءَ باطن يا حقيقت کي وري ٻيو باطن يا حقيقت آهي ۽ انهيءَ حقيقت کي به وري ٻيو باطن ۽ حقيقت آهي طبقو طبقو مٿي، جئين ته حديث شريف ۾ آيو آهي ته قرآن جا ست طبقا هڪ ٻئي جي مٿان آهن۔

۽ هي به مسلم آهي ته هر شيءِ جو اعتبار حقيقت کي آهي نه صورت کي، ظاهر هڪ ٻي شيءِ هڪ ٻي صفت آهي ۽ باطن ٻي شيءِ ٻي حقيقت آهي ۽ اعتبار حقيقت کي آهي نه ظاهر کي۔

سنه مثلاً اوهان هڪ ٻي جاءِ تي زيد جو لفظ لکيل ڏٺو۔ ظاهر ۾ اهي فقط ٽنگا ۽ ٽي ليڪا نقش آهن، مگر اوهان جو ذهن هنن ليڪن ڏسڻ سان يڪدم هنن جي معنيٰ ڏانهن منتقل ٿي ويندو، جا اها مسميٰ شخص زيد جو آهي ۽ نيڪي يا بدي، حسن ۽ ڪمال جون صفتون سڀ انهيءَ مسميٰ سان لاڳو آهي ۽ نه لفظ سان ۽ نه هنن ليڪن سان

---

[١] يعني الله تعاليٰ پنهنجي لطف ۽ مهرباني کي ظاهر ڪري پنهنجي دوست حضرت ابراهيم خليل الله عليه السلام جي مٿان باه کي باغ ڪيو۔
[٢] يعني، مون پنهنجي رب کي سڃاتو آهي ضدن جي گڏ ڪرڻ سان، مثلاً انسان جي وجود ۾ چار عناصر، هواء، باه، پاڻي ۽ خاڪ، جو هڪ ٻئي جا مخالف آهن الله تعاليٰ انهن جي گڏ ڪرڻ کي انسان جي زندگي لاءِ باعث بڻايو آهي۔ [٣] تناقض ۾ اٺ وحدتون شرط ڄاڻ۔ ١ وحدت موضوع جي ٢ وحدت محمول جي ٣ وحدت مڪان جي ۴ وحدت شرط جي ۵ وحدت اضافت جي ٦ وحدت جزء ڪل جي ٧ وحدت بالقوة ۽ بالفعل جي ٨ وحدت زمان جي۔ [٤] تناقض اصطلاح منطق جي ۾ ٻن جملن جي اختلاف کي چوندا آهن۔ انهي جملن مان هڪڙو سچو هوندو ته ٻيو ضرور ڪوڙو، جئين ته چئبو۔ سڄاڻندو انهي ڪوڙ ۽ زَيْدٌ کَاتِبٌ، زَيْدٌ لَيْسَ بِکَاتِبٍ۔ يعني زيد لکندڙ آهي، زيد لکندڙ نه آهي۔ هنن ٻنهي جملن مان هڪڙو جو تسليم ڪيو ويندو ته ٻيو باقي [illegible]

ته اسين جو چئون ٿا زيد اهڙو عالم، اهڙو فاضل ۽ اهڙو ڪامل آهي، تهن مان مطلب اهو شخص آهي جو مسمى زيد سان آهي نه اهي اکر ز، ي، د، جيڪا چٽيل صورت ڏسڻ ۾ اچي ٿي- ٻيو اهو شخص مسمّیٰ زيد سان سو به صورت ۾ هڪڙو جسم مرڪب گوشت، پوست کان آهي، جو بيڪار ۽ اعتبار آهي، حقيقت ۾ اعتبار هن جي قلب کي آهي، جو هن جي بدن ۾ لڪل آهي ۽ هي صفتون علم ۽ فضل وڪمال جون هن جي قلب ڏانهن لاڳو آهن ۽ نه هن جي بدن سان- پر قلب به نه صورت ۾ هڪڙو بيڪار ڪنو مکڙو ۽ گوشت ۽ خون جو ٽڪرو آهي ان جي حقيقت روح آهي- جنهن جي حقيقت الله تعاليٰ کي معلوم آهي-

سي صفتون حُسن وقُبح يا نيڪي ۽ بدي جون ان سان لاڳو آهن ۽ شرعي احڪام، اوامر ۽ نواهي، ثواب ۽ عقاب انهي سان متعلق آهن- اگرچه عُرف ۾ ان کي قلب چوندا آهن، مگر صوفين جي اصطلاح ۾ قلب ٻي شيءِ آهي جنهن جي معدن هن جاءِ ۾ آهي ۽ قلب عرفي ٻي شيءِ آهي- جيڪو گوشت جو ٽڪرو سيني ۾ آهي

امام غزاليءَ پنهنجي تصنيفات ڪيمياءِ سعادت ۽ احياءُ العلوم ۾ مفصل ذڪر ڪيو آهي-

علامات فقيري

هن وقت فقيري جون علامتون ۽ صوفين جون صفتون، هي سمجهڻ ۾ اچن ٿيون ته ڪپڙا ميرا ۽ ڦاٽل هجن- نه تيل ميٽ ۽ سينڌ سر مون ڪري نه ناخن وڍي، نه سنت لبن جي، هڪڙي مڻين جي تسبيح ڳچيءَ ۾ هجي، پير اگهاڙا، مجنونانه ڪم ۽ مجذوبانه ڳالهيون ڪري ته عوام وٽ اهو وڏو فقير ۽ درويش آهي ۽ ڪامل صوفي ۽ پهتل شخص آهي- حالانڪ اهي سڀ ڪم خلاف سنت ۽ خلاف شريعت آهن-

الله تعاليٰ صفائي ۽ پاڪيزگيءَ کي پسند ڪري ٿو ۽ رسول الله صلي الله عليه وسلم گندگي ۽ ميرائي کي ناپسند ڪري ٿو- بدن جي صفائي، ڪپڙي جي صفائي، پاڪائي، سر مون پائڻ ۽ وارن کي ڦڻي ڏيڻ ۽ سنوارڻ جو حڪم ڪري ٿو-

---

ڏٺيون ٿا صفتون ٿا انهن ڏهن ضرور تسليم ڪيو ويندو، انهي اختلاف جو سبب موضوع ۽ محمول جي وحدت يعني هڪ هجڻ آهي- مٿين مثال ۾ زيد ۽ ڪاتب محمول پنهنجي جدن ۾ هڪ آهي- جيڪڏهن پنهنجي جدن ۾ موضوع مختلف هوندو ته تناقض نه ٿيندو- جيئن زَيْدٌ ڪَاتِبٌ عَمْرٌو لَيْسَ بِڪَاتِبٍ يعني زيد لکندڙ آهي، عمرو لکندڙ نه آهي- صحيح آهي، زيد لکندڙ هجي عمرو لکندڙ نه هجي- اهڙي طرح پنهنجي جدن ۾ محمول مختلف هوندو ته به تناقض نه ٿيندو- جيئن زَيْدٌ ڪَاتِبٌ، زَيْدٌ لَيْسَ بِشَاعِرٍ، هن مثال ۾ ٻنهي جدن ان ۾ موضوع يعني زيد هڪ آهي پر محمول يعني ڪاتب ۽ شاعر مختلف آهي- تنهنڪري اختلاف نه ٿيو ڇوته ٿي سگهي ٿو، زيد لکندڙ هجي پر شاعر نه هجي- علم منطق جي اصطلاح ۾ جدن کي قضيه چوندا آهن ۽ اهڙي طرح ٻن جدن جي اختلاف کي تناقض قضيتين چوندا آهن- زياده تفصيل ۽ باقي وحدتن جا مثال منطق جي ڪتابن ۾ مذڪور آهن-

ته زَيْدٌ اَسَدٌ يعني زيد شينهن آهي- زَيْدٌ لَيْسَ بِاَسَدٍ، يعني زيد شينهن نه آهي- ٻئي جدا مختلف لفظ ۽ معنيٰ ٻئي صحيح آهن پهلوان ۽ دلير ماڻهوءَ کي مجازًا شينهن چيو ويندو آهي ته خلاف شينهن مرس آهي- اهڙي زيد کي شجاعت ۽ دليري ۾ مثال طور مجازًا اهو شينهن چوڻ صحيح آهي ۽ زيد کي شينهن نه چوڻ به حقيقت ۾ صحيح آهي ڇوته زيد نوع انسان مان آهي نه شينهن جي نوع مان، ڪيس ڇڏ يا ڇڏيون ۽ ڇهانڊ آهن

ته يعني پنهنجي ڦڻي، روڙي، سوڙ ۽ سرتي نا ٺاهڪ، اي منظر حقيقت کان پري رهيل پنهنجي بنيان تي به نازان نه ڪر-

حديث شريف ۾ آيو آهي ته هڪڙو شخص رسول الله صلي الله عليه وسلم وٽ آيو، وار ڳهجيل مونڇ هيل ۽ پڪڙ بڇڙا هوس. پاڻ سڳورن فرمايو ته ڇا هن وٽ ڪا اهڙي شيءِ ڪانهي جنهن سان پنهنجا وار سنواري ها؛ ٻي بيو شخص ڏٺائون جنهن جا ڪپڙا انتهائي گندا ميرا هوا. ڇيائون ته ڇا هن کي ڪا شيءِ هٿ ڪانه آئي جنهن سان پنهنجا ڪپڙا ڌوئي اڇا ۽ صاف ڪري ها!

ٻي حديث شريف ۾ آهي ته ابو الاحوص اصحابي جو پيءُ رسول الله صلي الله عليه وسلم وٽ آيو ۽ ڪپڙا تمام گهٽ درجي جا پاتل هوس. پاڻ سڳورن عليه الصلوٰة والسلام ترسي فرمايو ته تو وٽ مال ڪونه آهي (جو اهڙا اسادا ڪپڙا پاتا اٿئي) ڇيائين ته موت عرض ڪيو ها ته حضرت، مون وٽ سڀ ڪجهه مال آهي، اُٺ، ڳئون، ٻڪريون، گهوڙا سڀ ڪجهه آهن. پاڻ فرمايائون خدا تعاليٰ جل شانه ايترو مال توکي ڏنو آهي، پوءِ پڻ انهن نعمتن جو توکي ڏنو ڏسجي ۽ تون ظاهر پنهنجو لباس به موافق حال جي ٺاهه.

رسول الله صلي الله عليه وسلم هميشه سُرمو، تيل ۽ ڦڻي استعمال ڪندا هوا ۽ سفر ۾ به اهي شيون پاڻ سان کڻندا هوا. خدا تعاليٰ کي اهو بندو پيارو ۽ محبوب آهي، جو سندس محبوب رسول الله صلي الله عليه وسلم سان شڪل، صورت ۾ مشابهت رکي ۽ افعال ۽ اخلاق ۾، عادات ۽ عبادات ۾ سنت جي پيروي ڪري.

قُلْ اِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّوْنَ اللّٰهَ فَاتَّبِعُوْنِيْ يُحْبِبْكُمُ اللّٰهُ (الآية) نص قاطع آهي. رسول الله صلي الله عليه وسلم جي ۽ اصحابن جو قاعدو هو ته، کاڌي پيتي ۽ ڍڪڻ لاءِ ڪو تڪلف ۽ اهتمام ڪونه ڪندا هوا. جيڪي وقت تي ملندو هو تناول فرمائيندا هوا ۽ جي نه ملندو هو ته صبر ڪري وهندا هوا. اهو مطلب نه آهي ته هو لذيذ طعامن يا چڱن ڪپڙن پائڻ کان پرهيز ڪندا هوا.

سالڪن سعادت مندن سان ٻيون ڳالهيون

هي ٻيون ڳالهيون اهڙيون سوليون آهن، جو انهن تي عمل ڪرڻ ۾ ڪا تڪليف ۽ محنت به ڪانه ٿي، مگر فائدي ۾ عمر تبه ۾ تمام بلند آهن. سي اوهان کي ٻڌايون ٿا.

(١) هڪ آهي "تيامن". تيامن جي معنيٰ آهي، ساڄي پاسي کان شرف وارن ڪمن کي شروع ڪرڻ ۽ ساڄي پاسي کي عزت ڏيڻ. مثلاً مسجد ۾ داخل ٿيڻ وقت ساڄو قدم پهريائين داخل ڪرڻ. پاجامو ۽ قميص پائڻ ۽ جتي پائڻ وقت پهريائين ساڄي ٻانهن ۾ ساڄو پير پائڻ، سر مون پائڻ وقت ساڄي ڪن ۾ پهريائين ۽ وضوءَ وقت پهريائين ساڄو هٿ ۽ ساڄو پير ڌوئڻ. حتيٰ ڪه ڦڻي ڏيڻ وقت پهريائين ساڄي پاسي کي ڦڻي ڏيڻ.

ل وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوْبَكُمْ ۗ وَاللّٰهُ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ۝ سڄي آيت جو ترجمو هي آهي. "تون چئو ته جيڪڏهن اوهين محبت رکو ٿا الله جي ته منهنجي پيروي ڪريو ته پوءِ دوست رکندو اوهان کي الله ۽ بخشيندو اوهان جي گناهه اوهان جا ۽ الله بخشيندڙ مهربان آهي." سورة عمران رڪوع ٤ پارو ٣

— اوهين دنيا ۾ ٻيا من ڄي عادت ڪندا ته آخر ۾ ان شاءَ الله تعالى اوهان کي نامهٔ اعمال ساڄي هٿ ۾ ملندو فَاَمَّا مَنْ اُوْتِيَ كِتٰبَهٗ بِيَمِيْنِهٖ ۙ فَسَوْفَ يُحَاسَبُ حِسَابًا يَّسِيْرًا ۙ وَّيَنْقَلِبُ اِلٰٓى اَهْلِهٖ مَسْرُوْرًا [له]

(٢) ٻيو آهي ايتار، يعني عدد اڪيءَ جو اختيار ڪرڻ. ٻيا من رسول الله صلي الله عليه وسلم کي پسند آهي ته ايتار الله تعالى کي پسند آهي. الله تعالى ۽ رسول الله صلي الله عليه وسلم جا پسند ڪيل ڪم ڄي، اوهين متابعت ڪريو ته خدا تعالى وٽ ۽ رسول الله صلي الله عليه وٽ اوهين محبوب ۽ پسند ٿيو ۽ اوليائن جي جا دلڪل

— نقل آهي ته حضرت امام رباني هڪڙي ڏينهن پنهنجي خادم کي چيو ته هنن کي داڻا ڪشمش جا (يعني سڪل انگور) کڻي اچ، هو ويو ۽ ڇهه داڻا کڻي آيو. پاڻ ڏسي هن تي ڪاوڙ ڪيائون ته ڇهه داڻا ڇو آندئي يا ست آڻين ها، يا پنج، تو کي خبر نه آهي ته اڪي خدا تعالى کي پسند آهي.

— حديث شريف ۾ آهي، اِنَّ اللّٰهَ وِتْرٌ يُّحِبُّ الْوِتْرَ، يعني الله تعالى هڪڙو آهي ۽ اڪيءَ کي پسند ڪري ٿو. پنهنجي محنت ته اوهين سڀني ڪمن ۾ ڏيڻ، وٺڻ ۽ پڙهڻ خواه چوڻ ۾ اڪيءَ جو عدد پسند ڪريو.

— **نقل** آهي ته هڪڙو عابد شخص هو، نماز تهجد جي پڙهي ويندو هو ته ننڊ اچي ويس خواب ۾ ڏسي ته هڪ برقعه پوش حسين عورت هن جي پاسي ۾ اچي ويٺي هن جي منهن ڏي نهاريائين ته اکين سان انڌي هئي، پڇيائين ته مائي تون ڪير آهين، چيائين ته تنهنجي نماز آهيان، سجاڳ ٿيو ۽ ڏاڍو پريشان ٿيو ته هي ڇا آهي، وڃي پنهنجي پير سان اها ڳالهه ڪيائين. پير صاحب پڇيو، تو نماز ڪيئن پڙهي، چيائين حضور قلب لاءِ اکيون بند ڪري نماز پڙهيم. چيائين بس اهو سبب آهي، جو تو اهڙو غير مسنون ڪم ڪيو آهي، نماز ۾ اکين بوٽڻ جو حڪم ڪونه آهي، تنهنڪري نماز جو نور ۽ نماز جو روح نڪري ويو آهي، اڳتي ائين نه ڪ هي ته نماز خاص عبادت جو ڪم آهي. مگر ٻين پنهنجن اعمالن ۽ عادتن ۾ به متابعت سنت جي ڪريو ته اهي عادتون اوهانجون، هلڻ، چلڻ، کائڻ ۽ پيئڻ اوهانجي عبادتن ۾ داخل ٿي وينديون ۽ جيئن بزرگن مشائخن جون عادتون به عبادتن ۾ شمار ٿين ٿيون. "نَوْمُ الْعَالِمِ عِبَادَةٌ" [ٽه] مشهور، صحيح مثال آهي

— حضرت امام رباني مجدد الف ثاني لکيو آهي ته قيلوله يعني ٻن پهرن جو سمهڻ ننڊ ڪرڻ متابعت سنت جي واسطي بهتر آهي ڪنا قيام ليل جي، جو نه ٻاين صفت واين نيت آهي.

[له] پر سو شخص جنهن کي مليو اعمال نامون سڄي هٿ ۾ ته ان کان حساب ورتو ويندو آسان ۽ موٽي ايندو پنهنجي اهل وٽ خوشي جي حالت ۾. (سُوْرَةُ الْاِنْشِقَاقِ پاره عم ع ٣)

[ٽه] يعني عالم جي ننڊ عبادت آهي. عالم مان مراد عالم رباني آهي، حضرت شاهه ڀٽائي رحمة الله عليه فرمايو آهي "سُتا سي سُوْنهَن، ننڊ عبادت تن جي."

نڪتهء نادره

اوهان کي خبر آهي ته ڪنهن مؤمن مسلمان جي دل خوش ڪرڻ ۽ هن کي سُک ۽ آرام ڏيڻ ۾ ڪيترو وڏو اجر ۽ ثواب آهي. آءٌ پڇي سگهان ٿو ته اوهان مؤمن مسلمان نه آهيو ڇا؟ خدا تعالى جي مخلوق نه آهيو ڇا؟ آهيو ۽ يقيناً آهيو، پوءِ اوهين پاڻ کي سُک ڏيو ۽ خوش رکو ته اوهان کي ڇو نه اجر ۽ ثواب جي پوڻ پلاءُ ڪاٿو. چڱا ڪپڙا پهريو، خدا تعالى جي نعمتن مان پهرو ۽ نوءِ شڪر بجاءِ آڻيو ته اوهان کي تهن جو به اجر ۽ ثواب ملي. اوهان کي ته ڏاڍو مزو ٿيو پوءِ ٻلاءُ به اوهين پاڻ ڪاٿوءِ اجر ۽ ثواب به اوهان کي ملي.

اسان جي هن خيال جي تائيد گهڻن حديثن مان ٿئي ٿي جيئن ته فرمايو ويو آهي اِنَّ لِنَفْسِكَ عَلَيْكَ حَقًّا وَلِعَيْنِكَ عَلَيْكَ حَقًّا وَلِاَهْلِكَ عَلَيْكَ حَقًّا [1] - هي حديث شريف ۾ آهي ته هڪڙي اصحابي سڳوري خدمت اقدس ۾ عرض ڪيو ته يا رسول الله مون وٽ هڪڙو درهم آهي اهو ڪنهن تي خرچ ڪيان؟ پاڻ فرمايائون پنهنجي جان تي خرچ ڪر. وري چيائين، سائين ٻيو به آهي. فرمايائون، اهو پنهنجي اولاد تي خرچ ڪر. وري چيائين سائين ٽيون به آهي. فرمايائون ته پنهنجي سڀ اهل عيال تي خرچ ڪر. وري چيائين، چوٿون به آهي. فرمايائون ته پنهنجي خادم تي خرچ ڪر. وري چيائين ته پنجون به آهي فرمايائون ته تون وڌيڪ ڄاڻندڙ آهين. يعني تون پنهنجي علم موجب ڪنهن مسڪين تي خرچ ڪر. [2]

روزه ۾ گناه ڪرڻ

هڪڙي شخص حضور ۾ عرض ڪيو ته يا رسول الله، آءٌ تباه ٿي ويس مون کان وڏو گناه صادر ٿي ويو آهي. مون پنهنجي اهل سان روزه ۾ صحبت ڪئي آهي، هاڻي ڇا ڪريان؟ حضور جن عليه الصلوٰة والسلام فرمايو ته هن جو ڪفارو ڏي، يعني ٻانهون آزاد ڪر يا سٺ مسڪين کارائي يا سٺ روزا رک، چيائين يا حضرت مون کي ڪا طاقت ڪانه آهي. فرمايائون هتي ويهه ته ٿوري دير کان پوءِ هڪڙو شخص کجور جو ڇڳو کڻي حضور ۾ هديه پيش ڪرڻ آيو، پاڻ هن شخص کي فرمايائون، هي ڇڳو کڻي وڃ خيرات ڪر، چيائين سائين مون کان وڌيڪ ته ٻيو مسڪين مديني ۾ آهي ئي ڪونه. فرمايائون، ڇڳو گهر کڻي وڃ، تون به کاءُ ۽ گهر وارن کي به کارائي. گناه به پاڻ ڪري ۽ کجور به پاڻ کائي.

---

[1] يعني تنهنجي مٿان تنهنجي نفس جو حق آهي ۽ تنهنجي مٿان تنهنجي اکين جو حق آهي ۽ تنهنجي مٿان تنهنجي اهل جو حق آهي.

[2] هي حديث شريف راقم الحروف نور احمد عفي عنه کي تفسير مظهري سورة بقره رڪوع ٢٧ پاره ٢ جي آيت وَيَسْئَلُوْنَكَ مَاذَا يُنْفِقُوْنَ قُلِ الْعَفْوَ - جي تفسير اندر ڏسڻ ۾ آئي ۽ هن ۾ بجاءِ درهم جي دينار ذڪر ٿيل آهي والله اعلم. حديث بعينه ناظرين لاءِ نقل ڪئي وڃي ٿي. وَعَنْ اَبِيْ هُرَيْرَةَ قَالَ جَاءَ رَجُلٌ اِلٰى رَسُوْلِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ يَا رَسُوْلَ اللّٰهِ عِنْدِيْ دِيْنَارٌ فَقَالَ اَنْفِقْهُ عَلٰى نَفْسِكَ قَالَ عِنْدِيْ اٰخَرُ قَالَ اَنْفِقْهُ عَلٰى وَلَدِكَ قَالَ عِنْدِيْ اٰخَرُ قَالَ اَنْفِقْهُ عَلٰى اَهْلِكَ قَالَ عِنْدِيْ اٰخَرُ قَالَ اَنْفِقْهُ عَلٰى خَادِمِكَ قَالَ عِنْدِيْ اٰخَرُ قَالَ اَنْتَ اَعْلَمُ رَوَاهُ اَبُوْدَاؤُدَ وَالنَّسَائِيُّ. تفسير مظهري جلد ١ ص ٢٨ مطبوعه ندوة المصنفين دهلي

آداب پيري مريدي جا

١- حضرت پير دستگير غنية الطالبين ۾ ۽ حضرت امام رباني مڪتوبات شريف ۾ ۽ ٻين پنهنجي ڪتابن ۾ پيرن جي عزت ۽ محبت ۽ ادب ڪرڻ جا حقوق لکيل آهن. پر ان خود به مريد ماڻهو پنهنجي پيرن ۽ مرشدن جي ادب ڪرڻ ۾ گهٽ خيال ڪندا آهن، بلڪ بعضي ته اهڙو غلو ۽ افراط ڪندا آهن، جو شرعاً گناه ٿي وڃي ٿو ۽ پوءِ ٻئي پيرن گنهگار ٿي وڃن ٿيون.

٢- مون کي هن وقت فقط پيرن کي تنبيه ڪرڻ جو خيال آهي. اوهان تي به مريدن جا حق آهن "وَلَهُنَّ مِثْلُ الَّذِي عَلَيْهِنَّ"[1]. اسان تي حق آهي ته مريدن جي خير خواهي ڪريون، دعاگوئي ڪريون، شادي غمي ۾ هنن شرڪت ڪريون ۽ همدردي ڪريون، هنن جو اولاد پنهنجو اولاد ڪري سمجهون ۽ هنن جو ننگ ناموس پنهنجو ننگ ناموس ڪري سمجهون "لَا يُؤْمِنُ أَحَدُكُمْ حَتَّى يُحِبَّ لِأَخِيهِ مَا يُحِبُّ لِنَفْسِهِ"[2]. تي عمل ڪريون. هو وچارا پاڻ محنتون ڪن، ڪمائي ڪن، پاڻ نه کائين، پنهنجي اولاد کي نه کارائين. اسان کي دعوتون ڪن، اسان کي نذرانا ڏين، اسان جون خدمتون ڪن، پوءِ اسان تي حق ڪونه آهي ڇا؟ "هَلْ جَزَاءُ الْإِحْسَانِ إِلَّا الْإِحْسَانُ"[3]. اسان کي هر طرح هنن سان احسان ۽ نيڪي ڪرڻ گهرجي، هنن جو قدر ڪرڻ گهرجي ۽ هنن جو احسان مڃڻ گهرجي.

مراقبه، محاسبه

١- محاسبه چوندا آهن حساب ڪتاب ڪرڻ کي. اڳوڻن بزرگن جو قاعدو هو ته گذريل ڏينهن جي گناهن ۽ ثوابن جو حساب ڪتاب رات جو ويهي ڪندا هوا. گناهن کان توبه ۽ ثوابن تي شڪر گذاري ڪندا هوا.

٢- شيخ ابن العربي ان ۾ ترقي ڪري لکيو آهي ته اڳوڻا پنهنجي نيڪ ۽ بد عملن جو حساب ڪتاب ته ڪندا آهيا، پر خيال ۽ خطرن جو جيڪي منهنجي دل تي گذرن ٿا انهن جو به حساب ڪتاب ڪندو آهيان. مگر اسان جي پير مرشد حضرت امام رباني قدس سره لکيو آهي ته اڌ رات جو سحر مهل، ڪلمه، تسبيح، تحميد ۽ تڪبير هرهڪ ٣٣ ڀيرا پڙهو ته اهو ئي محاسبه جي قائم مقام ٿيندو.

---

[1] وَلَهُنَّ مِثْلُ الَّذِي عَلَيْهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ وَلِلرِّجَالِ عَلَيْهِنَّ دَرَجَةٌ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ (سورة البقره پاره ٢ رڪوع ١٢)
ترجمو - انهن (زالن) جو به حق آهي مثل انهن حقن جي جيڪي انهن (زالن) تي آهن سڀ چڱائي سان، ۽ مردن کي انهن (زالن) تي فضيلت آهي ۽ الله غالب حڪمت وارو آهي. مطلب ته باوجود هن جي جو مڙس کي زال تي مٿان فضيلت ۽ درجه آهي، زالن جا مڙس تي مٿان حق حقوق آهن. اهڙي طرح مرشدن کي مريدن تي مٿان فضيلت ۽ درجه آهي، مگر مريدن جا مرشدن تي مٿان حق حقوق آهن.

[2] يعني اوهان مان ڪو به صحيح مؤمن نه آهي، جيستائين ڀاءُ پنهنجي لاءِ پسند ڪري، پنهنجي ڀاءُ مسلمان لاءِ به پسند ڪري.

[3] ڇا احسان جو بدلو احسان کان سواءِ ٻيو ڪجهه به آهي. يعني احسان جو بدلو احسان ئي آهي. (سورة الرحمٰن رڪوع ٣ پاره ٢٧)

اوهان کي معلوم آهي ته حضرت مجددؒ سڀني عملن، عادتن ۽ عبادتن ۾ پيروي سنت نبوي عليه الصلوٰة و السلام جو خيال اهم ۽ مقدم رکندا هوا، جيئن ته اهو طريقه سڀ جو ماٺون نه آهي ۽ تسبيحن جي پڙهڻ جو حديث شريف ۾ ذڪر آيو آهي، تنهن هوندي ان کي پسند فرمايو اٿن. هاڻي

مجدد الف ثاني هو تو ايسا هو تو ايسا هو   جو هو گا پير لاثاني تو ايسا هو تو ايسا هو

نماز ۾ وسوسن پوڻ ۽ حضور قلب لاءِ علاج

حضرت امام رباني صاحب ان لاءِ هي علاج ڏسيو آهي ته اوهين نماز جا آداب ۽ مستحبات جيڪي فقه جي ڪتابن ۾ لکيل آهن، بجاءِ آڻيو. مثلاً سجدي جي جاءِ تي نظر رکڻ، قرأت مسنونه ڪرڻ، رکوع ۽ سجدي ۾ تسبيحون باقاعده پڙهڻ ۽ ٻيا جيڪي مستحبات آهن تن جي رعايت ڪريو ته اوهان جا وسوسا به دفع ٿيندا ۽ حضور قلب جو حاصل ٿيندو. مستحبات کي ٿوري شيءِ ڪري نه سمجهو، مستحبات اها شيءِ آهي جنهن کي الله تعاليٰ پسند ڪري ٿو ۽ راضي ٿئي ٿو. اهي ڪم اوهين ڪريو ته خدا تعاليٰ جي درگاه ۾ اوهان کي قرب حاصل ٿئي.

وسوسو :- ٻيو هي غلط فهمي، اڄ ڪله اڪثر ماڻهن ۾ ڏسان ٿو ته ڪنهن به طريقه ۾ داخل ٿيڻ ۽ سلسله ۾ شامل ٿيڻ کان هن ڪري هي وسوسو روڪي ٿو ته اڄ ڪله اهڙا پير ڪٿي آهن، جن جا اسين مريد ٿيون ۽ فيضياب ٿيون.

اهو خيال هن جو ڪنهن حد تائين واقعي صحيح آهي. اسين به قبول ٿا ڪريون ته هن زماني ۾ شيخ شبلي ۽ جنيد بغدادي جهڙا اوليا ناياب آهن، پر ان جو مطلب هي نه آهي ته شيخ شبلي ۽ بايزيد بسطامي جهڙا مشائخ ڪونه آهن، تنهن ڪري اسين اهو ڪم صفا ڇڏي ڏيون. اهو مطلب وٺڻ بالڪل غلط آهي ۽ شيطان جو مڪر ۽ فريب آهي جو انسان کي هن وسوسي ۾ وجهي، نيڪ ۽ نيڪ عملن کان روڪي ٿو. شيخ شبلي جهڙا اولياء پيدا ڪرڻ، ڪم خدا تعاليٰ جو آهي اسان جي وس ۾ نه آهي. اسان کي گهرجي ته موجوده اوليائن ۽ مشائخن کان ڪم وٺون ۽ صفا محروم رهجي نه وڃون. "اِذَا لَمْ تَجِدِ الْمَاءَ فَالتَّيَمُّمُ جَائِزٌ"[1] هي قاعدو ڪليه آهي ته "مَا لَا يُدْرَكُ كُلُّهُ لَا يُتْرَكُ كُلُّهُ". مثلاً ٻوڙ پلاءُ نه ملي ته رکي ماني به ڪافي پيٽ ڀري ٿي. ٻوڙ پلاءُ جي حرص ۾ پاڻ کي بک نه ماريو. جالينوس ۽ شيخ بوعلي سينا ڪونه آهن ته ٻئي ڪنهن حڪيم يا ڊاڪٽر کان پنهنجو علاج ڪرايو ۽ پاڻ کي مهلڪ بيماري سان نه ماريو. شيشي جو گلاس نه آهي ته ٺڪر جي ٿانءَ ۾ پاڻي پيو ۽ پاڻ کي اُڃ نه ماريو.

وسوسو ۲ :- ڄاڻڻ گهرجي ته شيطان روزِ ازل کان انسان جو وڏو دشمن آهي ۽ وڏو دغاباز مڪار آهي، توهين ڏسو ته هي ماڻهو نه ڏاڙهي ڪوڙائي ٿو، نه ناٽڪ ۽ سينيما ڏسي ٿو، نه ڀنگ ۽ چرس پئي ٿو، پوءِ انهن ڪري

[1] يعني - توهان جڏهن وقت پاڻي کي نه لهو ته پوءِ تيمم جائز آهي.

ھن غريب کي برغلائي ٿو ۽ ھن جا نيڪ عمل خراب ڪري ڇڏي ٿو، ھو ويچارو دل ۾ خوش ٿئي ٿو تہ مون ثواب جا ڪم ڪيا آھن. مگر ان کي خبر نہ ٿي پوي تہ ھي ڪم منھنجا مون کي گناھہ جا ٿي وڃن ٿا ۽ شيطان مون کي گمراھہ ڪرڻ ۾ ڪامياب ٿي وڃي ٿو. شيطان خوش ۽ الله تعاليٰ ناراض ٿئي ٿو. جو الله تعاليٰ جي فرمان جي برخلاف ڪم ڪري رھيو آھيان ۽ شيطان کي راضي ڪري رھيو آھيان. انھيءَ جا مثال تہ گھڻا آھن پر اوھان جي سمجھڻ ۽ سمجھائڻ لاءِ ڪي مثال ھتي عرض ڪريان ٿو جيڪي عام طور خلق ۾ ڏسان ٿو.

مثلاً نماز ۾ ماڻھو آھي تہ ھن کي وضوءَ ۾ وسوسا ۽ نماز ۾ بہ اجايا وسوسا وجھي ھن جو خاتمو خراب ڪري ٿو، وضوءَ ۾ گھڻو پاڻي ھارڻ ۽ تمام دير ڪرڻ خراب آھي.

ھڪڙو پيش امام صاحب اسان ڏٺو، جو وضو لاءِ حنفي ٿي رھندو ھو پوءِ وضوءَ ۾ ڏندڻ ڪري پوءِ ٿڪ ھٿ تي اڇلائي ڏسندو ھو تہ مٿان ھن ۾ رت نہ ھجي وري ھٿن ۽ پيرن جي ٿھن مان مر ڪري ڏيئي ڪيٺ ھو. جماعتي ماڻھو بہ ھي ڏيھي ٿڪندا ھا: تہ بہ اجا مولوي صاحب جو وضو پورو نہ ٿيندو ھو، لاچار ٻيو ماڻھو پيش امام ٿي نماز پڙھائيندو ھو ۽ مولوي صاحب کان جماعت ھلي ويندي ھئي، جو تہ اجا سندس وضو پورو نہ ٿيندو ھو.

وسوسو نمبر (٣)

ٻيو ھڪڙو نيڪ بخت، وسواسي شخص ھو نماز جي جماعت سان بيھي اقتدا ڪندو ھو، الحمد جي ترو بيھي يڪدم سلام وراڻي دوڙ ڏئي وڃي ٻيو وضو ڪندو ھو. وري اچي ھڪ ٻہ رڪعت پڙھي، وري سلام وراڻي بہ وڃي ٻيون وضو ڪندو ھو. اھڙي طرح بار بار وضو ڪندي جماعت ھن کان قضا ٿي ويندي ھئي ۽ اجا ھن جو وضو قائم نہ ٿيندو ھو. پڇيو ھوم تہ، حاجي صاحب، ائين ڇو ٿا ڪريو؟ چيائين سائين مون کي وضوءَ ۾ شڪ پيو. بابا، وضوءَ ٿيڻ ۾ شڪ پيو، شڪ سان تہ ٿيل وضو نہ ويندو، انھيءَ شڪ سان پوءِ نماز پڙھ. "اَلْيَقِيْنُ لَايَزُوْلُ بِالشَّكِّ". شرعي قاعدو آھي.

وسوسو نمبر (٤)

ڪي ماڻھو وري پنھنجي مسلمان ڀاءُ کي ھٿ نہ ڏين جو تہ اسان جو ھٿ پليت ٿيندو (جيڪڏھن اتفاقاً ڪنھن کي ھٿ ڏئي وڃن تہ)، وري ڪري پاڻي جا ھٿ ڌوئي ھن بنا اٿن بہ اجا انھن جو ھٿ پاڪ نہ ٿيندو. اھڙا عجيب ۽ غريب وسوسا گھڻا ئي اچي ڏٺا اٿئون، اھي سڀ شيطاني وسوسا آھن. شال خدا تعاليٰ پناھہ ۾ رکي.

وسوسو نمبر (٥)

ڪي ماڻھو وري نفلن ۽ وظيفن پڙھڻ ۾ گھڻو ورڪن ٿا ۽ خوش ٿين ٿا تہ اسان ھيترا نفل پڙھيا

ل يعني شڪ سان يقين زائل نہ ٿيندو. جڏھن وضو ڪيو ھن کي يقين ٿيڪ آھي تہ اھو وضو جيڪو يقين ۽ پڪ سان ثابت آھي سو شڪ سان ٽٽندو ۽ وضو قائم رھندو. ھي اصول فقہ جو قاعدو آھي.

هيڪ وار، وڌ ار ڪيا. حالانڪ اوهين ٻه رڪعتون نفل ناهي جوڙي پڙهو ته اهي ويهن رڪعتن کان بهتر آهن جو اوهين ويهن ۾ رڪعتون ترت تڪڙ ۾ بنا اطمينان ۽ قومه ۽ جلسه جي پڙهو. هڪڙو سيپارو قرآن شريف جو ڀلي جوڙي ترتيل سان پڙهو، اهو چڱو آهي ان کان ته سڄو قرآن شريف ترت تڪڙ سان پڙهو.

وسوسو نمبر (٦)

شيطان ڪي ماڻهن جي حج خراب ڪرڻ جا حيلا به ڳوليا آهن. اول ته جيڪي فقير غريب مسڪين آهن جن تي خدا تعاليٰ حج فرض ڪونه ڪيو آهي، سي ننڍي حج جي واسطي پنڻ شروع ڪندا آهن. حالانڪ حج جي واسطي پنڻ جائز ناهي. اهڙن ماڻهن کي آئون چوندو آهيان ته بابا ماڻ ڪري ويهو. ايتري وقت خدا تعاليٰ کي ياد ڪريو. الله تعاليٰ هر جاءِ تي حاضر، ناظر ۽ اوهان جي ذوق، شوق کان واقف ۽ عالم آهي. اهو شوق ذوق اوهان جو حج وڃڻ کان بهتر آهي.

هڪڙي اوليا جو نقل آهي ته هر سال حج تي ويندو هو ۽ شايد چاليهه حج ڪيا هوائين. هڪڙي ڀيري مؤمن صالح شخص، هن کان پڇيو ته سائين اوهان ڪيترا حج ڪيا آهن؟ چيائين شايد چاليهه ڪيا هوندم. تنهن وچاري مؤمن، عاشق شخص کان وڏي دانهن نڪري وئي. چيائين هاءِ هاءِ اوهان چاليهه حج ڪيا آهن ۽ آسان ته هڪڙو به حج ڪونه ڪيو آهي، سڄي عمر ان تمنا ۽ آرزوءَ ۾ گذري وئي. هن بزرگ اوليا چيو، ادا مون چاليهن حجن جو ثواب توکي بخشيو، تون مون کي ان هڪڙي آه جو ثواب بخش ڪر.

وسوسو نمبر (٧)

ڪي محترمه عفت مآب مايون بنا محرم جي حج تي سنبرنديون آهن ۽ نامحرم شخص سان حج تي روانيون ٿينديون آهن، اهو به شريعت ۾ ناجائز ڪم آهي، تن کي چوندا آهيون ته مايون ائين نه ڪريو ماڻ ڪري گهر ۾ ويهو ته هنن کي ڀُنيان لڳندي آهي ۽ چونديون آهن، اسان جو فلاڻو مولوي صاحب يا پير صاحب ياڀاڻس کان به وڌيڪ عزيز ۽ محرم آهي، سو حج تي وڃي ٿو اسين به حج وينديون سين. مگر اهو عذر سندن غير صحيح آهي ۽ شيطان جو مڪر آهي.

وسوسو نمبر (٨)

شيطان اڪثر ماڻهن جو حج هيئن خراب ڪندو آهي، جو اڪثر حاجي نازڪ مزاج ٿيندا آهن، خوامخواهه ٿوري ڳالهه تي پاڻ ۾ جنگ جدال شروع ڪري ڏيندا آهن، مثلاً تون منهنجي جاءِ تي ويٺو آهين، تون منهنجو ڪوزو کنيو، تون منهنجي گلاس ۾ پاڻي پيتو، حالانڪ خدا تعاليٰ قرآن شريف ۾ خاص طور حج ۾ جنگ جدال ڪرڻ جي منع ڪئي آهي. "فَلَا رَفَثَ وَلَا فُسُوْقَ وَلَا جِدَالَ فِي الْحَجِّ" (ترجمه آئنده صفحي تي ڏسو)

حالانڪ خواهه مخواهه هر جاءِ تي جدال تهوڻ تمن بر منع آهي. مگر حاجين کي خاص طور تنبيه ڪئي وئي آهي جو
ته حاجي سڳورا هن مبارڪ سفر ۾ خاص طور بد اخلاقي[1] جو مظاهرو ڪندا آهن ۽ شيطان کي خوش ڪندا آهن ۽
شيطان هنن جو شاندار نيڪ عمل حج جهڙو خراب ڪري ڇڏي ٿو. اهڙا عجيب مثال اسان گهڻا ڏٺا آهن، جن جو ذڪر
ڪرڻ ضروري نه ٿا سمجهون. باقي هڪ مزي جهڙي ڳالهه اوهان کي ٻڌايون ٿا.

اهڙي سال حج جي سفر ۾ اسين لجامڻي ۾ رمي جمار جي واسطي ته سيل هواسون ۽ حاجي سڳورا باقاعدا
شيطانن کي پٿرين سان هڻندا هوا ته هڪ وڏا سڳورو طمانچو پنهنجو پاڻ سان ڪئي ويو ۽ نڙ ڪري طمانچه
جا پنج ڇهه ڏڪ جمره کي هڻي ڇڏيائين. ماڻهو حيران ٿيا ته هي ڇا؟ چيائين ادا ملعون شيطان تمام ڏاڍو
۽ زوراور پهلوان آهي. هنن سنهين پٿرين سان هن کي ڇا ٿيندو، تڏهين بندوق جي گولين سان هن تي گوله
باري ڪري مار ڀان ٿو. تو سوا شيطان ڪيئن حڪمت عملي سان هن کي بدعتي غير شرعي ڪم ڪرائي خوش ٿيو.

روزه دار ماڻهن جا روزه وري هيئن خراب ڪري ٿو، جو هو ويچارو کاڌي پيتي کان پاڻ جهلي ٿو
مگر پنهنجي زبان ياوه گوئي ۽ سب و شتم کان نه ٿو روڪي. خصوصاً جو روزه جي خشڪي ڪري هن کي چڙ ۽
ڪاوڙ گهڻي ٿئي ٿي، خواه مخواه ٿوري گهڻي ڳالهه تي ضرورت کان زياده ڳالهائي ٿو. حديث شريف ۾ آيو آهي ته جيڪڏهن
روزه دار کي ڪو شخص ڪڇي بد شد چوي، تڏهن به جواب ۾ چوي ته آئون روزه دار آهيان تنهنجو جواب ڏئي نه ٿو سگهان.

وسوسو نمبر (٩)

مخير حضرات جو خير خيرات ورڇي هيئن ٿو ڦٽائي، جو هو بيجا مصرف تي خرچ ڪري ٿو ۽
ياڻين ٿو ته مون ثواب جو، خير جو ڪم ڪيو آهي. مثلاً پنندڙ فقيرن کي جن کي سوال ڪرڻ حق ئي ڪونه
آهي، تن کي خير خيرات ڏئي ٿو ۽ ڳوٺ ۾ پنهنجي پاڙي ۾ جيڪي مستحق خيرات جا آهن انهن کي يادئي نه ٿو ڪري
جيڪي پرده نشين عورتون آهن يا جيڪي ڪسب حلال ڪرڻ کان معذور آهن، اندا، منبا
آهن يا شرم و حيا کان دست سوال دراز ڪري نه ٿا سگهن، انهن کي ڏيڻ حق آهي ۽ ثواب آهي ۽ نه عادتي
سوالين کي ـــــ حديث شريف ۾ آيو آهي ته فقير اهو نه آهي جو در ڀڄي ۽ ماڻهن کان ماني جو ٽڪر يا
کجور جو داڻو وٺندو وتي. فقير اهو آهي جو بکيو هجي مگر شرم کان ماڻهن کي سوال ڪري نه سگهي.

ٻي صورت بيجا خير خيرات ڪرڻ جي هي آهي ته مثلاً زڪواة يا فطرو رهيل هجي مگر هو نفلي ڪمن
۾ پيسو خرچ ڪري ٿو عرس ۽ ميلاد ڪرڻ ۾ ڏوم سان ڪري ٿو بار بار نفلي حجن تي وڃي ٿو ۽ هزارها روپيه
خرچ ڪري ٿو مگر پنهنجي ملڪ ۾ جيڪي فرض ۽ ضروري ڪم آهن. مثلاً تعليم دين جي ۽ اشاعت اسلام جي

---

[1] يعني، جماع ۽ گناه ۽ جهڳڙو حج ۾ جائز نه آهي. گناه ۽ جهڳڙو ته هر حال ناجائز آهي. مگر حج جي حالت ۾ خاص منع ڪئي وئي
، جو ته حاجين کان گناه ۽ فساد حج جي سفر ۾ خاص طرح ٿيندا آهي.

۽ خدمت طالبن ۽ مدرسن جي، جا اڄ ڪلهه فرض آهي تنهن ۾ پنج روپيه ڏيڻ به پسند نه ٿو ڪري. بقول حضرت مجددؒ، هڪڙو پيسو، جيڪو فرض ادائيءَ ۾ خرچ ڪريو بهتر آهي ڪنهن لک روپين جي جيڪي فضول خيراتن ۾ خرچ ڪريو

وسوسو نمبر (١٠)

هي آفت جيڪا نيڪوڪارن عبادت گذارن کي ڪبرائيءَ ڪري ۾ وجهي ٿي، سا هيءَ آهي جو هنن کي پنهنجي عبادت ۽ نيڪ عملن تي فخر پيدا ٿو ٿئي ۽ ٻين جاهلن بدڪارن کان پاڻ کي بهتر ۽ برتر سمجهن ٿا. اهو به ڏوهه فريب شيطان جو آهي ـــ تواضع، ذلت، انڪساري ۽ ڪسر نفسي ته سڀني اولياءُن جو شيوه فرضيه آهي پر ساڳي مشائخن نقشبنديه ته هن باب ۾ ڪمال ڪيو آهي ۽ منهنجو ته عقل حيران ٿي وڃي ٿو.

حضرت خواجه نقشبندؒ سرتاج مشائخ نقشبنديه فرمائي ٿو.

بر چهره ندارم ز مسلمانی رنگ　　　دارد بر ما شرف سگ اهل فرنگ [1]

آن روسیه‌ام که دارد از زردسیهی　　　دوزخ ننگ و اهل دوزخ هم ننگ [2]

پيشوائي طريقت، حضرت مجدد قدس سره فرمائي ٿو: "معرفت خدائے جل وعلا برآنکس حرام است که خود را از سگ گرگین و کافر فرنگ بهتر داند" [3] ۽ پڻ فرمائين ٿا ته ڪيترا سال ٿيا آهن تو سان ٿو ته ڪاتب نامهٔ اعمال کي منهنجو ڪو حسنة نٿو لکي، جو دفتر حسنات ۾ لکي ۽ ڪاتب سيئات جو هميشه دفتر لکڻ ۾ مشغول آهي.

حضرت غلام علي شاه صاحب کان ڪنهن شخص پڇيو، سائين اوهان جي ڪهڙي فتويٰ آهي، يزيد تي لعنت ڪجي يا نه ڪجي؟ فرمايائون ته بالعنت ڪرڻ جو مستحق ته آئون آهيان، تو کي لعنت ڪرڻ جو شوق هجي ته مون تي لعنت ڪر. يزيد جي مون کي ڪهڙي خبر ته هو خدا اتفاقي وٽ مستحق لعنت جو آهي يا نه.

از آن بر ملائک شرف داشتند　　　که خود را به از سگ نه پنداشتند [4]

هن مضمون تي گهڻا نقل نظير ۽ ديني دلائل خيال ۾ آهن، مگر اختصار جي ڪري زياده لکڻ کان قلم کي بند ڪريان ٿو.

صد سال میتوان سخن از زلف یار گفت　　　در بند آن مباش که مضمون نه مانده است [5]

---

[1] يعني، منهنجي منهن تي مسلماني جو ڪو به رنگ نه آهي. فرنگي ڪافرن جو ڪتو به مون کان چڱو آهي.

[2] يعني:- آئون اهو ڪارو منهون آهيان، جو منهنجي ڪارمنهائي کان دوزخ ۽ دوزخ وارا به لڄ ٿا ڪن.

[3] يعني:- ان شخص جي مٿان معرفت خداوندي ۽ رب جي حرام آهي جيڪو پاڻ کي ڳڙيءَ ۽ ڪافر فرنگي کان چڱو ڄاڻي.

[4] يعني:- ملائڪن کان پدا انهي ڪري ٿيا جو پاڻ کي ڪتي کان به گهٽ سمجهيائون.

[5] يعني:- اها ڳالهه ته ڪو مضمون رهيو ئي ناهي. محبوب جي زلف جو بيان سو سالن تائين ڪري سگهجي ٿو ڪنڌ وار وند آهي.

شيخ عبدالخالق غجدواني

هن اولياء جو ڪجهه مختصر تذڪرو ته باب تاريخ ۾ ڏنو ويو آهي، جو طريقه نقشبنديه جو مقتدا ۽ عباني مباني آهي. هن کي سند مس ڪيميا نه بلڪ تقريرين اقوال ڏجي سالڪان طريقت لاءِ چراغ راه آهن ۽ عماء قاعدن قانونن جي واجب العمل آهن، تنهن تاجيئن پنج ڪتابي "صد پند لقمان حڪيم" مختصر الفاظن ۾ شيخ فريدالدين عطار جا منڪور آهن. تهڙي طرح هي اقوال حڪيمانه هن اولياءِ جا جاڻ گهرجن، جيڪو پنهنجي پٽ جي واسطي وصيت نامهءِ لکيو اٿس. اي فرزند ترا وصيت مي ڪنم بعلم وادب وتقوىٰ واتباع اهل سنت والجماعت وگذارده نماز باجماعت وتعليم فقه وحديث وپرهيز از صوفيائي جهال وعدم شهرت خود تا آنکه امام ومؤذن نباشي وحاکم وقاضي شهر نه باشي وبر قباله نام خود نه نويس با ملوک صحبت نداري وخانقاه بنا نکني وخود را شيخ نگوياني وسماع بسيار نه شنوي کم گوئي، کم خوري، کم خسپي واز عام خلق بگريزي وبا پيران وزنان صحبت مدار وبطلب دنيا مصروف نه شوي وگريه بسيار کن وکم بخندي واز خنده قهقه احتراز کني، وهيچ مخلوق را از خود کمتر نداني، وخود را بهتر نداني وظاهر خود را ميآراي وتاتوانی درخدمت خلق سعي کن از جان ومال دريغ نداري ومشائخان را از جان عزيز داري وبر افعال ايشان انکار نه کني، ودل را مدام اندوهگين داري. وبايد که بدن تو لاغر، وچشم تو گريان، وعمل تو خالص ودعاء تو بتضرع، وجامهٔ تو کهنه، ورفيق تو درويش، وسرمايهٔ تو عبادت، وخانهٔ تو مسجد، وقلب تو ذاکر وزبان تو شاکر، مونس تو ذکر، ويار تو فکر باشد. وبر طريق خواجگان قائم باشي (انتهى رشحات)

تمت

ڪتبهٗ نور احمد عفا عنه الصمد سومرو نسبا نقشبندي مشربا تاريخ ١٢ شوال المڪرم سنه ١٣٩٧ھ مطابق ٢٧ سيپٽمبر سنه ١٩٧٧ع، وطن آگرا، وحال رهندڙ بنگلو نمبر ١٢٣ گارڊن ويسٽ ڪراچي ٣

ٺ يعني: اي پٽ آءٌ توکي علم جي ادب جي پرهيزگاري جي ۽ مذهب اهل سنت والجماعت جي تابعداري جي ۽ نماز باجماعت پڙهڻ جي ۽ فقه ۽ حديث جي تعليم جي ۽ جاهل صوفين کان پرهيز ڪرڻ جي وصيت ڪريان ٿو ۽ پنهنجي مشهوري ڪرڻ کان ايتري قدر نه پرهيز ڪر، جو ڪٿي امام نه ٿي، بانگو نه ٿي، شهر جو حاڪم ۽ قاضي نه ٿي، قبالن تي پنهنجو نالو نه لک، بادشاهن سان صحبت نه رک ۽ پنهنجي لاءِ خانقاه نه ٺاهه، پاڻ کي پير طريقت نه ڪوٺاءِ ۽ راڳ نه ٻڌ ۽ گهڻو ڳالهاءِ، گهٽ کاءُ، ٿورو سم، ۽ عام خلق کان پري رهه، ڇوڪرن ۽ زالن جي صحبت کان پري رهه، دنيا جي طلب ۾ مشغول نه ٿي، گهڻو رو، ٿورو کل ۽ کلڻ کان پاسو ڪر، ڪنهن به مخلوق کي پاڻ کان گهٽ نه ڄاڻ، پنهنجي ظاهر کي نه سينگار، جيستائين ٿي سگهي خلق جي خدمت جي ڪوشش ڪر، خلق کان پنهنجي جان ۽ پنهنجو مال نه لڪاءِ، بزرگن کي ساهه کان وڌيڪ پيارو رک، هنن جي ڪمن تي اعتراض نه ڪر، دل کي هميشه ڏکوئيل رک ۽ گهرجي ته تنهنجو بدن ڏٻرو، اکيون روئندڙ، عمل خالص، دعا زاري سان، ڪپڙا پراڻا، تنهنجو رفيق درويش، تنهنجي هر موڙي عبادت، تنهنجو گهر مسجد، تنهنجو قلب ذڪر ۾ ۽ تنهنجي زبان شڪر ۾ مشغول، تنهنجو مونس (دل گهريو دوست) ذڪر، تنهنجو يار فڪر هجي، تون حضرات خواجگان نقشبنديه جي طريقه تي قائم هجين.

فائدو: حضرت صاحب جن جو مضمون، رسالي مناجات ۾ ڪيل، تاريخ ۱۵ شعبان جي فضيلت ۽ دعا "لَيْلَةُ النِّصْفِ مِنْ شَعْبَان" ۽ دعا جي ترتيب بابت ناظرين جي فائدي لاءِ هت داخل ڪيو وڃي ٿو، جن صاحبن کي دعا هٿ نه اچي ته هن رسالي مان فائدو وٺي سگهن. وَهُوَ هٰذَا

اڄ هن اکر لکڻ وقت تاريخ ۳ شعبان ۱۳۸۴ھ آهي. ۱۵ تاريخ هن مهيني جي شب برأت آهي، اها تمام مبارڪ ۽ ڀلاري رات آهي. خدا تعاليٰ پنهنجي فضل ۽ ڪرم سان هن رات آسمان دنيا تي نزول فرمائي ٿو ۽ پنهنجي مخلوقات جا فيصلا ڪري ٿو ۽ ملائڪن کي انهن جي تعميل لاءِ احڪام صادر فرمائي ٿو.

ايندڙ سال ۾ ماڻهن جي رزق روزي جي تقسيم ۽ ماڻهن جي جيئڻ، مرڻ جي تقدير ڪري مخلوقات ۾ ڏڪار، سڪار ۽ حادثن بلائن، مصيبتن جي نازل ٿيڻ بابت آسمان، زمين، دريائن ۽ جبلن ۾ نئين واڌارن تبديلين جيڪي ڪم ڪرڻ آن ۽ سندس مشيت موجب ٿيڻا آهن تن جو اظهار ٿئي ٿو ۽ فرمان جاري ٿين ٿا، انهن موافق ملائڪ سماوات وارضين انهن جي تعميل ڪن ٿا. اوهان کي گهرجي ته انهي رات دعائن، استغفارن، وظيفن پڙهڻ ۾ ڪوشش ڪريو، خدا تعاليٰ کان گناهن جي معافي گهرو ۽ پنهنجن مقصدن، مطلبن جي درخواست درگاهه الاهي ۾ پيش ڪريو. پنهنجي رزق جي ڪشادگي ۽ ناگهاني آفتن ۽ بلائن کان بچڻ واسطي ۽ پنهنجن عزيزن، دوستن جي واسطي پناهه گهرو ۽ هن ترتيب سان ٽي ڀيرا سورة يٰس ۽ ڪيل دعا پڙهو.

ترتيب دُعاء ليلة النصف من شعبان

رات جو ضروري ڪمن کان فارغ ٿي نماز پڙهي ماني کائي پوءِ ٻه رڪعتون يا چار رڪعتون نفل پڙهي، پوءِ ۳ دفعا سورة يٰس پڙهي، پهريون دفعو عمر دراز ٿيڻ لاءِ ٻيو دفعو رزق روزي ڪشادي ٿيڻ لاءِ ٽيون دفعو آفتن ۽ بلائن دفع ٿيڻ لاءِ. پوءِ هي دعا هڪ ڀيرو يا ۳ ڀيرا پڙهي.

اَللّٰهُمَّ يَا ذَا الْمَنِّ وَلَا يُمَنُّ عَلَيْهِ يَا ذَا الْجَلَالِ وَالْاِكْرَامِ يَا ذَا الطَّوْلِ وَالْاِنْعَامِ ظَهْرَ اللَّاجِيْنَ

يا الله اي صاحب احسان جا ۽ نه آهي ڪو مٿي تنهنجي احسان ڪرڻ وارو اي عظمت ۽ عزت ۽ احسان جا اي صاحب قدرت ۽ انعام جا اي پٺ پناهه وٺندڙن

وَجَارَ الْمُسْتَجِيْرِيْنَ وَاَمَانَ الْخَائِفِيْنَ اَللّٰهُمَّ اِنْ كُنْتَ كَتَبْتَنِيْ فِيْ اُمِّ الْكِتٰبِ شَقِيًّا اَوْ مَطْرُوْدًا

جا ۽ پناهه گهرندڙن جا پناهه ڏيندڙ ۽ ڊڄندڙن جا امان ڏيندڙ، يا الله جيڪڏهن تو لکيو آهي مون کي ام الڪتاب لوح محفوظ ۾ بدبخت يا رد ڪيل

اَوْ مُقَتَّرًا عَلَيَّ فِي الرِّزْقِ فَامْحُ اَللّٰهُمَّ بِفَضْلِكَ شَقَاوَتِيْ وَطَرْدِيْ وَاِقْتَارَ رِزْقِيْ وَاَثْبِتْنِيْ

يا تنگدست ڪيو رزق ۾ ته ميٽ. يا الله سان فضل پنهنجي بدبختي منهنجي ۽ رد ٿيڻ منهنجو ۽ تنگي رزق منهنجي ۽ لک مون کي

عِنْدَكَ فِيْ اُمِّ الْكِتٰبِ سَعِيْدًا مَرْزُوْقًا طَوِيْلَ الْعُمْرِ مُوَفَّقًا لِّلْخَيْرَاتِ فَاِنَّكَ قُلْتَ وَقَوْلُكَ الْحَقُّ

پاڻ وٽ ام الڪتاب لوح محفوظ ۾ نيڪ بخت ڪري رزق ڏنل ڪري ڊگهي عمر وارو ڪري توفيق ڏنل واسطي نيڪ عملن جي تحقيق چيو آهي تو ۽ چوڻ تنهنجو حق آهي

فِيْ كِتَابِكَ الْمُنْزَلِ عَلٰى نَبِيِّكَ الْمُرْسَلِ يَمْحُو اللّٰهُ مَا يَشَاۤءُ وَيُثْبِتُ

منجهه ڪتاب پنهنجي جو نازل ڪيل آهي اوپر نبي پنهنجي پيغمبر رسول پنهنجي مٿي ته ميٽي ٿو خدا تعالىٰ جيڪي گهري ۽ ثابت رکي ٿو

وَعِنْدَهٗ اُمُّ الْكِتٰبِ ۞ اَللّٰهُمَّ اِنِّيْ اَسْئَلُكَ بِالتَّجَلِّي الْاَعْظَمِ فِيْ لَيْلَةِ

۽ وٽ انهي جي آهي حڪم لوح محفوظ جو ۔ يا الله آءٌ سوال ٿو ڪريان توکان وسيلي رحمت وڏي جي جيڪا منجهه رات

النِّصْفِ مِنْ شَعْبَانَ الْمُكَرَّمِ الَّتِيْ يُفْرَقُ فِيْهَا كُلُّ اَمْرٍ حَكِيْمٍ

اڌ مهيني مبارڪ شعبان جي نازل ٿئي ٿي ۽ فيصلا ڪيا وڃن ٿا سڀني ڪمن جا محڪم ته دفع ڪر

وَيُبْرَمُ اَنْ تَكْشِفَ عَنَّا مِنَ الْبَلَاۤءِ مَا نَعْلَمُ وَمَا لَا نَعْلَمُ

ڪنا اسان جي آفتون جيڪي اسين ڄاڻون ٿا يا نٿا ڄاڻون

وَمَا اَنْتَ بِهٖ اَعْلَمُ اِنَّكَ اَنْتَ الْاَعَزُّ الْاَكْرَمُ ۞

۽ جنهن کي تون ڄاڻندڙ آهين تحقيق تون آهين وڏي عزت ۽ ڪرم وارو

وَصَلَّى اللّٰهُ تَعَالٰى عَلٰى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَّاٰلِهٖ وَسَلَّمْ

۽ رحمت الله تعالىٰ جي شال نازل ٿيندي هجي اسان جي سردار محمد صلى الله عليه وآله وسلم تي

نوٽ :- هن رسالي جي حاشيه ۾ قرآن شريف جي آيتن جو ترجمه ۽ قصيده غوثيه جي بن بيتن جو ترجمه ۽ باقي عربي عبارتن جو ترجمه ۽ تشريح ۽ منطق جي بعض اصطلاح جو بيان راقم الحروف نور احمد عفي عنه ڪيو آهي ـ ناظرين ڪرام اڳيان عرض آهي ته جيڪڏهن ڪا ڀل يا غلطي هجي ته مهرباني فرمائي معاف فرمائيندا ۽ عيب ۽ تنقيد کان محفوظ رکندا ۽ آئنده حسن توفيق جي دعا فرمائيندا ته راقم شڪر گذار رهندو ۽ شڪريه ۔

ڪتبه نور احمد عفي عنه بنگلو نمبر ١٦٣ ڪاربن ويت ڪراچي نمبر ٣

خوشخبري :- علم دوست حضرات جي خدمت ۾ عموماً ۽ دين جي محبت رکندڙن ياٿرن جي خدمت ۾ خصوصاً عرض آهي ته، حضرت امام رباني مجدد الف ثاني قدس سره الاقدس جي حالات ۾ ڪتاب "الانوار الاحمديه في حالات المشائخ النقشبنديه" حصو پهريون سنڌي ڇپجي ويو آهي ـ جنهن ۾ حضرت امام رباني مجدد الف ثاني قدس سره جي عظيم ڪارنامن جو تفصيل نهايت تحقيق ۽ شوق ڀريو بيان ٿيل آهي نقشبندي طريقي جي فضيلت ۽ فائدن جو بيان ۽ ڪي عجيب مسئلا ذڪر ٿيل آهن ـ سائيز ٢٠ x ٣٠ / ٢٥ سطر ١٧، ٨٠ صفحن جو ڪتاب آهي ڪاغذ عمده ۽ ٽائيٽل بهترين آهي ـ قيمت ٣ روپيا آهي ـ ان کان سواءِ حضرت قطب العارفين خواجه عبد الله جان المعروف پير شاه آغا سرهندي مجددي قدس سره جي تصنيفات منجهان رسالن جي صورت ۾ ڇپجي آهي ـ "مخزن العلوم" حصو علم ادب جو، ... رسالن جي غلطين ۽ غلط لفظن جي استعمال بابت تنبيه ڪيل آهي سائيز ٢٠ x ٣٠ / ١٦، صفحا، قيمت ٥٠ ـ "مخزن العلوم" حصو علم نحو جو، جنهن ۾ عام ۽ خاص مسئلا ... ۽ جدا جدا مسئلا ... سائيز ٢٠ x ٣٠ / ١٦ صفحا ٣٢ قيمت ... روپيو ـ "مخزن العلوم" حصو علم طب جو، طب جا اصول ۽ خاص مجرب نسخا ڏنل آهن سائيز ٢٠ x ٣٠ / ١٦ صفحا ٨٠ قيمت ٥ روپيا آهي "احسن الوسائل في تحقيق المسائل" هن ۾ مختلف مسئلن جا جواب ڏنل آهن ـ سائيز ٢٠ x ٣٠ / ١٦ ـ صفحا ٥٦ قيمت ... روپيو ـ